

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra církevních dějin a dějin křesťanského umění

Křesťanská výchova (kombinované studium)

Reformy biskupa Jindřicha Zdíka

diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Tomáš Parma, Ph.D.

Olomouc 2013

Gabriela Svobodová

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jsem při tom jen uvedené prameny a literaturu. Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a zpřístupněna ke studijním účelům.

V Olomouci dne 14. listopadu 2013

.....

Obsah

Úvodem.....	3
1. Předpoklady reforem.....	8
1.1 Obecné předpoklady: Reformní zápal Západu, boj o investituru	8
1.2 Konkrétní předpoklady: Kontext českých zemí.....	11
2. Olomoucké reformy: Translace moravského biskupství	17
2.1 Dlouhé počátky kostela sv. Václava	19
2.2 Pout' do Svaté země: Příčiny, průběh a inspirace	22
2.3 Budování svatováclavské kapituly.....	24
2.3.1 Kanovníci u kostela sv. Petra.....	26
2.4 Olomoucké skriptorium	27
3. Uvedení reformních řádů na české území.....	31
3.1 Hora Sion a hora Olivetská	32
3.2 Další premonstrátské kláštery v Čechách: Doksany, Želiv	36
3.3 Vztah k benediktinům: Klášter Hradisko u Olomouce	38
3.4 Cisterciáci: Sedlec, Plasy a Pomuk.....	42
4. Výsledky reforem: Od nadějí ke zklamání?	45
4.1 Vizitace kardinála Guida	45
4.2 Privilegium krále Konráda.....	48
4.3 Činnost „druhého“ olomouckého skriptoria	50
4.4 Dvě fáze reforem	52
Závěrem	56
Anotace	58
Seznam užitých zkratk, pramenných edic a literatury	59
A/ Zkratky.....	59
B/ Edice pramenů.....	60
C/ Literatura.....	61

Úvodem

Olomoucký biskup Jindřich, zvaný též Zdík,¹ je bezpochyby významnou osobností moravských i českých církevních dějin 12. století. Jeho velikost překonala nejen hranice olomoucké diecéze, ale i samotných přemyslovských držav a přivedla jej až k apoštolskému stolci a do služeb římskoněmeckého krále Konráda III. Dvakrát putoval Zdík do Svaté země, vydal se hlásat evangelium do Pruska, aktivně se zapojil do víru událostí své doby a svými skutky jednoznačně překročil rozsah duchovního úřadu, jenž mu byl svěřen. Postihnout osobnost olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka ve všech jeho rozměrech je úkol vpravdě nesnadný a není ani ambicí této závěrečné práce. Ta se zaměří na jasně vymezenou skupinu biskupových skutků, na jeho kroky reformní. Po celý svůj život byl totiž horlivým stoupencem církevně emancipačního hnutí a v duchu jeho ideálů usiloval o prosazení vlastního reformního programu na území Čech a Moravy. Cílem této práce je podat ucelený obraz jeho reformních snah, představit obecné i konkrétní předpoklady reform, jejich jednotlivé podoby i veškeré okolnosti, které výsledek těchto snah ovlivnily. Pokusí se také zhodnotit, jaký vliv a význam měla tato jeho činnost pro další vývoj v přemyslovských državách po stránce církevní. Časově je výklad sice ohraničen obdobím Zdíkova episkopátu, tedy léty 1126 až 1150, avšak pro pochopení širších okolností, které formovaly jeho reformní kroky, je třeba ohlédnout se i do druhé poloviny 11. století a na počátek století 12. a pak dále do druhé poloviny téhož století se zřetelem na to, jak inspiroval další osobnosti.

Jindřicha Zdíka i jeho rozsáhlé činnosti si všímali už biskupovi současníci, starší dějepisci a obdobně je jeho život i působení v zasloužené pozornosti již několika generací moderních historiků. Důvodem této skutečnosti je určitě jednak výjimečnost jeho osobnosti, ale i existence dochovaných písemných pramenů, jejichž množství je pro český raný středověk rozhodně neobvyklé.² Zprávy o Zdíkově (nejen) biskupském působení je tak možné v rozličné míře vyhledat téměř v jakékoliv literatuře, která se věnuje všeobecně přemyslovským dějinám v Čechách a na Moravě nebo českým církevním dějinám. K dispozici je také množství odborných článků pojednávajících o jednotlivých dílčích otázkách, jež se přímo či nepřímo vztahují k tématu reform biskupa Jindřicha Zdíka. Přesto probírané téma zůstává doposud jakoby ve stínu velké osobnosti biskupa Jindřicha a

---

¹ K problematice Zdíkova jména nejnověji přehledně M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*. Praha 2010, s. 174-175.

² Srov. D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*. In: *Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 78-87, zde s. 78.

je nutné jej vyhledávat ve studiích, které se věnují buď přímo samotné Zdíkově postavě, nebo některé z jeho rozsáhlé činnosti.

Jedním z prvních pokusů o kritické pojetí tématu jsou Všeobecné dějiny Moravy Bedy Dudíka.³ Dudíkova práce se stala předlohou pro další autory navzdory tomu, že je zatížena Bočkovými falsy. Ta již ze svých stručných Dějin Moravy vylučuje Bertold Bretholz.⁴ Kritickou reflexí je i příspěvek Hermenegilda Jirečka,⁵ jehož metoda je však poplatná době svého vzniku. V rámci svých Českých dějin Zdíkův život podává Václav Novotný.⁶ Jeho práce představuje přehledné shrnutí základních faktografických údajů a v chronologickém sledu zaznamenává život a působení biskupa Jindřicha. Novotný chová k osobnosti biskupa úctu a jeho činy hodnotí velmi kladně, včetně činnosti reformní, která „dovedla zjednatí domácí církvi ulehčení a prolomiti hráze, jež její vývoj svíraly.“⁷ Mnohé jiné práce z tohoto období, mezi nimiž Vojtěch Ondrouch jmenuje starší monografická zpracování Bílého a Procházky, trpí nedostatkem kritického přístupu a pozbývají proto většího vědeckého přínosu.⁸

Od 60. let minulého století přibývá postupně řada příspěvků majících rozsáhlé spektrum zájmů – od vlastní Zdíkovy osoby až po jeho mnohostranné aktivity. V roce 1960 vyšla práce Miroslava Flodra,⁹ ve které se autor věnoval činnosti olomouckého skriptoria, shrnul dosavadní příspěvky a přinesl nové podněty a impulsy k dalšímu bádání. Jednalo se o práci velkého významu, jelikož právě na ni navázal jeden z nejdůležitějších autorů pro sledované téma reformy Jindřicha Zdíka, Jan Bistřícký. Bistřícký zcela zásadně ovlivnil dosavadní bádání kolem Zdíkovy (reformního) působení v Olomouci, když revidoval starší názory a značně posunul doposud obecně přijímanou dataci dvou nedatovaných listin vydaných Jindřichem Zdíkem, jimiž byl určen právní rozměr aktu translace moravského biskupství.¹⁰ V řadě studií Jan Bistřícký postupně doplnil a zpřesnil

³ B. DUDÍK: *Mährens allgemeine Geschichte. III. Band. Vom Jahre 1125 bis zum Jahre 1173*. Brno 1864.

⁴ B. BRETHOLZ: *Dějiny Moravy. První svazek. Druhé oddělení (do 1197)*. Brno 1896.

⁵ H. JIREČEK: *Zdik Jindřich, biskup Olomúcký*. ČMM 2, 1870, s. 49-64.

⁶ V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.* Praha 1913.

⁷ V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 840.

⁸ V. ONDROUCH: *Jindřich Zdik před vstupem na stolec biskupský. Příspěvek k církevně-politickým dějinám českým 12. století*. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 43, 1930, s. 104-114, zde s. 105-106.

⁹ M. FLODR: *Skriptorium olomoucké*. Praha 1960.

¹⁰ CDB I, s. 116-123, č. 115 a CDB I, s. 124-125, č. 116. Tradiční dataci obou listin k roku 1131 posunul Bistřícký o deset let. Ve svých úvahách vyšel ze zmínky, že kníže Konrád daroval znojenskému kostelu dvorec v Mašovicích „nyní“ (CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 123: „*allodium nuper acquisitum a duce Conrado*.“), k tomu však mohlo dojít až po roce 1134, kdy byl Konrád propuštěn z vazby. Navíc ve stejném soupisu církevních majetků chybělo Blansko, které v roce 1136 zabral kníže Vratislav, což klade vznik seznamu až po tomto datu. Z dalších, ač nepřímých, důkazů nakonec Bistřícký odvodil, že oba dokumenty

své úvahy a rozpoutal tak vědeckou diskuzi, která není doposud zcela uzavřená. Do polemiky s nově naznačenými závěry se pustili Dobroslav Líbal,¹¹ Pavel Bolina¹² a zejména Josef Žemlička.¹³ Jakkoliv se však jednalo o zajímavé a v mnohém podnětné komentáře, vznesené výhrady nebyly příliš přesvědčivé, a tak se Bistřického koncepce dočkala širšího přijetí. Na jeho výklad navazuje a dále s ním pracuje respektovaná znalkyně v oboru českého a moravského románského umění Anežka Merhautová, Dušan Třeštík nebo také Miloslav Pojsl. Jan Bistřický ve svých pracích zcela jasně akcentuje Jindřicha Zdíka jako „muže reformy“¹⁴ a jako první užívá termínu „malý domácí Jeruzalém“¹⁵ pro vyjádření toho, co v Čechách a na Moravě biskup Jindřich budoval.

K přehledu současného stavu bádání kolem působení Jindřicha Zdíka v rámci olomoucké diecéze, ale i mimo ni, velmi dobře slouží studie obsažené v pozoruhodném sborníku k výstavě „Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy,“ která probíhala na sklonku roku 2009 v Olomouci. Jsou to zejména příspěvky Dalibora Havla¹⁶ a Dalibora Prixe,¹⁷ v nichž autoři přehledně shrnují, vyhodnocují a zpřesňují starší názory, a poskytují tak velmi cenný přehled dosavadních badatelských závěrů, významně obohacených o své vlastní postřehy a nové poznatky. Dalibor Havel se ve své studii věnuje dochovaným písemným pramenům, jež mají spojitost s působením biskupa Jindřicha Zdíka. Se Zdíkovou osobností bezpochyby souvisí především činnost olomouckého skriptoria, jehož znalost je klíčová pro studium reform biskupa Jindřicha. Havel originálně uvažuje nad chronologií působení skriptoria a jako první si všímá důležité skutečnosti, že před příchodem Jindřicha Zdíka neměla Olomouc vlastní knihovnu. V souvislostech ale také chápe produkce skriptorií benediktinského opatství na Hradisku a na premonstrátském Strahově, nachází znaky jejich spolupráce nebo vzájemné podobnosti. Příspěvek Dalibora Prixe se obrací ke stavební činnosti Jindřicha Zdíka. Velmi podrobně a pečlivě zkoumá stavební vývoj zejména kostela sv. Václava v Olomouci od jeho počátků

---

vznikly na přelomu let 1141 a 1142. (Srov. M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 183, pozn. 113.)

¹¹ D. LÍBAL: *Přemyslovský palác v Olomouci. Vrcholné dílo románské architektury ve střední Evropě*. *Umění* 36, 1988, s. 169-171.

¹² P. BOLINA: *Pustiměř. Průsečík několika problémů moravské historie*. *SSPS* 4, 1996, s. 91-98.; P. BOLINA: *K interpretaci a datování Zdíkových listin*. *ČČH* 97, 1999, s. 273-291.

¹³ J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*. Praha 1997.

¹⁴ J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*. In: *Osobnosti moravských dějin*. Edd. L. Jan, Z. Drahoš. Brno 2006, s. 27-43.

¹⁵ Poprvé tento termín najdeme J. BISTRICKÝ: *Historický obzor olomouckého hradu*. *AH* 11, 1986, s. 79-86, zde s. 83.

¹⁶ D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 78-87.

¹⁷ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*. In: *Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 29-54.

přes mnohé zásadní proměny situace kolem stavby až k završení veškerých prací okolo roku 1141. Autor neopomíná ani další stavby spojené se Zdíkovou osobou na území Čech a s ohledem na starší názory důkladně a kriticky prochází veškeré dostupné indicie a předkládá tak velmi komplexní pohled na probírané téma, které přímo souvisí s tématem reformní činnosti biskupa Jindřicha Zdíka. Součástí sborníku je i příspěvek Josefa Žemličky,¹⁸ který i nadále zastává v určitých otázkách konzervativní přístup. Čtenáři je tedy umožněn celistvý pohled na stav současného bádání včetně vědecké diskuze kolem sporných otázek. Nejnověji se k osobnosti Jindřicha Zdíka obrací ve své monografii *Morava v době knížecí 906-1197* Martin Wihoda.¹⁹ V centru jeho zájmu je sice Zdíkovo působení v olomoucké diecézi a vliv jeho činnosti v moravském prostředí, avšak osobnost i činnost biskupa Jindřicha je zde zasazena do širšího kontextu celých přemyslovských držav i mimo jejich hranice. Uvedená monografie předkládá důkladnou a současně i přehlednou biografii Jindřicha Zdíka společně s odkazy na dostupné prameny i aktuální literaturu, kterou autor zajímavě doplňuje svými novými postřehy.

Ačkoliv doposud moderní kritické medievistice chybí vyčerpávající monografie, která by zachytila v celistvosti život a dílo olomouckého biskupa Jindřicha a pro kterou se vyslovoval již Václav Novotný²⁰ a bezmála o století později Josef Žemlička,²¹ z uvedeného výčtu jistě plyne, že je k dispozici množství odborných prací, v nichž lze dokonce i sledovat diskuze k dílčím otázkám. Veškeré poznatky, které byly odborníky shromážděny, sice dostatečně osvětlují otázku reformní činnosti Jindřicha Zdíka, avšak doposud toto téma nebylo představeno jako samostatný problém. Pro obeznámení se Zdíkovými reformními kroky je proto nyní třeba vyhledávat informace v množství příspěvků pojednávajících buď o samotném životě biskupa, či jeho jednotlivých skutcích. Cílem této závěrečné práce je na základě pramenů a s pomocí relevantní sekundární literatury podat problém reformy Jindřicha Zdíka jako svébytné téma a zasadit jej do širšího kontextu církevních dějin 12. století. Jaké byly obecné i konkrétní předpoklady Zdíkovy reformnímu působení, jaké ideály formovaly a motivovaly jeho činnost? Jakou podobu měly jednotlivé

---

¹⁸ J. ŽEMLIČKA: *Jindřich Zdik. Biskup, diplomat a organizátor*. In: Jindřich Zdik (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 13-27.

¹⁹ M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197.*; Z monografie vychází nověji ve studii M. WIHODA: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*. In: Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě. Edd. J. Hanuš a kol. Brno 2011, s. 116-140.

²⁰ V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 586, pozn. 1.

²¹ J. ŽEMLIČKA: *Jindřich Zdik. Biskup, diplomat a organizátor*, s. 13, pozn. 4. Shodně i M. POJSL: *Jindřich Zdik biskup olomoucký (1126-1150)*. In: Olomouc v době Jindřicha Zdíka. Edd. V. Dohnal, M. Pojsl, I. Slavík. Olomouc 1996, s. 47-68, zde s. 47.

reformní kroky a jaké události ovlivnily jejich podobu? Jakým způsobem byla zajištěna platnost provedených reforem? S jakým výsledkem se setkaly Zdíkovy modernizační snahy? Stranou zde nezůstanou ani v odborných kruzích dosud nevyřešené otázky, které budou představeny v mnohosti jejich možných řešení. Diplomová práce ukáže, jak velké a zásadní úsilí vynaložil olomoucký biskup Jindřich Zdík, aby na území přemyslovských držav podpořil myšlenku církevní reformy a jak horlivým prosazováním ideálů církevně emancipačního hnutí přispěl k zapředení dialogu českých zemí s intelektuálními centry v Říši a Itálii.

*

Úvodem bych také velice ráda poděkovala všem, kteří mi s touto prací pomohli. Po stránce odborné patří díky samozřejmě vedoucímu práce Mgr. Tomáši Parmovi, Ph.D. a také vedoucímu Katedry církevních dějin a dějin křesťanského umění Prof. PhDr. Miloslavu Pojslovi. Děkuji i svým pedagogům na Filozofické fakultě MU, kteří mě k tématu práce vlastně přivedli, zvláště Prof. PhDr. Martinu Wihodovi, Ph.D. Velice děkuji své drahé rodině, manželovi za lásku a pochopení a dceři za její trpělivost. Děkuji rodičům za podporu během celého studia a za to, že se společně s manželovými rodiči tak skvěle zhostili své nové role prarodičů, když věnovali vnučce tolik péče a mně klid k práci na dokončení studií.

1. Předpoklady reformem

1.1 Obecné předpoklady: Reformní zápal Západu, boj o investituru

Nejdříve ve shodě s císařstvím, posléze proti němu²² zahájila církev emancipační zápas, jehož tíže se od poloviny 11. století přenesla z reformních klášterů na římské papežství. Boj o reformu probíhal v mnoha rovinách i podobách. Církev se musela složitě vyrovnávat s řadou trpěných zlovyků, které ji svazovaly se světem laiků a činily též závislou na světské moci. Konečným záměrem a vysněným cílem bylo přetvořit církev v sílu, jejíž křesťanský univerzalizmus by ji nadřazoval císařům, králům i knížatům. V čele stálo bojovně radikální papežství, které muselo překonávat odpor zemských církví. Vedle Říma se staly hlavním válčištěm o reformu německé a italské části Říše, dále Francie, Anglie a pyrenejské státy. Kromě historických příčin v tom hrály svoji roli i důvody politické, jelikož zemské církve byly často nejen ideovou, ale také fyzickou oporou světských vlád a dynastií. Tato symbióza se výrazně uplatnila zejména v Říši, a proto se tu odsvětšťování církve promítalo do politiky a Sálci i Štaufové se bránili nárokům papežství.²³

Počátek myšlenky reformy, jež se zrodila uvnitř církve, lze vysledovat od založení kláštera Cluny, z něhož vzešlo nejvýznamnější mnišské hnutí ve středověku, které v Říši podporoval i sám panovník Jindřich III., přes neúspěšný pokus Lva IX. o vytvoření „papežské církve“ pod ochranou papeže v opozici k říšské církvi až po Řehoře VII.²⁴ Arcijáhen Hildebrand a pozdější papež Řehoř VII., který nastoupil svůj úřad roku 1073, se stal v 11. století klíčovou postavou reformního papežství.²⁵ Společně s ním totiž dosedla na papežský stolec osobnost s ambiciózními plány o církevní reformě a nezávislosti duchovní

---

²² Církevní a světská moc, zastoupené v osobách papeže a římskoněmeckého panovníka, prošly dlouhým vývojem, kdy se měnil jejich význam i vzájemné postavení. Nalezneme je v okamžicích kdy vzájemně kooperují – zde lze uvést např. situaci za císaře Oty III. a papeže Silvestra II., které spojovala představa o křesťanské univerzální říši. (K tomu podrobněji např. H. KELLER: *Otoni. Jindřich I. Ptáčník, Ota I., II., III., Jindřich II.* Praha 2004, s. 60-64.) Ale také je nacházíme v okamžicích, ve kterých stojí proti sobě a vedou vleklé spory o to, kdo se stane svrchovaným vládcem a kdo získá nadvládu v západním křesťanství. V tomto smyslu připomeňme spor římskoněmeckého krále Jindřicha IV. s papežem Řehořem VII. (S. WEINFURTER: *Canossa. Die Entzauberung der Welt.* München 2006, s. 18-21.)

²³ Podle J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*, s. 240. S odkazy na relevantní literaturu výstižně shrnul základní rysy zahájení církevní reformy. Dále viz K. KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské.* ČČH 10, 1904, s. 15-36, 125-152, zde s. 15-16.

²⁴ T. BOROVSÝ: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě.* Brno 2005, s. 13; H. JAKOBS: *Kirchenreform und Hochmittelalter 1046-1215.* München 1994, s. 19-21; F. X. SEPPELT: *Geschichte der Päpste von den Anfängen bis zur Mitte des zwanzigsten Jahrhunderts.* München 1956, s. 65.

²⁵ K jeho osobě přehledně např. H. JAKOBS: *Kirchenreform und Hochmittelalter 1046-1215*, s. 26-30.

moci, která navíc oplývala i množstvím schopností, energie a prostředků na jejich uskutečnění. Řehořovy teokratické vize o absolutní nadřazenosti papeže nad všemi křesťany vyústily v sepsání klíčového papežského dokumentu své doby, tzv. *Dictatu papae*,²⁶ který byl vyhlášen v březnu 1075. Jedná se o soubor dvaceti sedmi článků zdůrazňujících přednostní postavení papeže, římských biskupů a upevňujících moc duchovní v církvi. Celá proklamace měla vyjma církevního také politický charakter, když Řehoř VII. ostře vystoupil proti právu císaře dosazovat neboli investovat církevní hodnostáře. Právě jmenování biskupů z moci císařské a následné udělování statků činilo biskupy i veškerý klérus závislé na světské moci.²⁷ Nekompromisní program Řehoře VII. o vrchním postavení papežství nakonec způsobil otevřený ozbrojený konflikt s císařskou mocí, tzv. boj o investituru.²⁸ Byl to spor o světskou i církevní hegemonii, nesmiřitelný boj mezi tábory římského krále a papeže, který rozdělil katolický svět a v jiných podobách pokračoval i po smrti Řehoře VII. až do 14. století. Sokem papeže se stal císař římskoněmecké říše Jindřich IV., jehož otci Jindřichu III. se podařilo dostat církevní moc pod svoji kontrolu, když sám předsedal církevním synodám a kromě dosazování vlastních úředníků v Říši dosazoval i na papežský stolec osoby ze svého kruhu věrných. Je však ale také známo, že Jindřich III. podporoval clunyjské hnutí v Říši a až do jeho smrti stálo německé království v čele reformního hnutí, protože dosazováním německých reformních papežů sám panovník vlastně reformoval kurii a papežství. Nicméně císař zjevně netušil, že podporou církve a reformního papežství sám napomáhal okruhu duchovních, kteří se nakonec stali soupeřem jeho syna.²⁹ Vztahy Řehoře VII. a Jindřicha IV. byly od samého počátku napjaté. Císař vystoupil na svou obranu a svolal synodu německých biskupů ve Wormsu, kde byla v lednu 1076 volba Řehoře VII. označena za neplatnou a papež byl vyzván k odstoupení.³⁰ Řehoř však odpověděl záhy a na Jindřicha IV. uvalil klatbu. Říšská církev, která byla stále těsně spojena s císařem, začala postupně navazovat styky s kurií a papežstvím a Jindřichu IV. tak nakonec nezbylo nic jiného, než se před papežem pokorit.

---

²⁶ *Gregorii VII Registrum. Lib. I-IV.* Ed. Erich CASPAR. MGH Epp 2.1, Berlin 1920, s. 202-208, č. II.55a.

²⁷ Tuto situaci výstižně zhodnotil mimo jiné K. KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, s. 15.

²⁸ Boj o investituru je velkým mediévistickým tématem zejména v Německu a Itálii, což dokládá značně rozsáhlá historiografická produkce. Souhrnnou bibliografii v závěru své práce přináší U.-R. BLUMENTHAL: *Der Investiturstreit*. Stuttgart 1982. Další důležitou monografií, která se zabývá problematikou boje o investituru, je W. HARTMANN: *Der Investiturstreit*. München 1993.

²⁹ Z literatury dostupné v českém jazyce k Jindřichu III. podrobněji F. RAPP: *Svatá říše římská národa německého. Od Oty Velikého po Karla V.* Litomyšl 2007, s. 73-79.

³⁰ H. JAKOBS: *Kirchenreform und Hochmittelalter 1046-1215*, s. 28; F. X. SEPPELT: *Geschichte der Päpste von den Anfängen bis zur Mitte des zwanzigsten Jahrhunderts*, s. 65.

V zimě 1076/1077 se vypravil bos a v rouše na kajícnickou cestu k hradu Canossa s cílem vymoci si odvolání klatby. Přestože dosáhl od papeže absoluce, jejich vzájemné spory neustaly a celá situace se naopak ještě víc zkomplikovala zvolením nového krále Rudolfa Švábského, se kterým musel Jindřich IV. bojovat o královskou korunu. V jedné z krvavých bitev Rudolf na následky zranění zemřel a cesta k vítězství se Jindřichu IV. opět otevřela. Řehoř VII. byl sesazen a na jeho místo byl zvolen Kliment III.³¹

Reformu Řehořem VII. započatou se však Jindřichovi už zastavit nepodařilo. Církevně emancipační ideály usilující o vymanění církve z moci světské, snaha o dodržování kanonických předpisů a touha po návratu k mravnému a čistému životu, to všechno již bylo nenávratně spuštěno. Na sklonku vlády Jindřicha V. též došlo k pozvolnému sblížení obou stanovisek a dne 23. září 1122 uzavřel Jindřich s papežem Kalixtem II. tzv. konkordát wormský. Boj o investituru byl ukončen kompromisem světské a církevní moci, v němž byla stanovena práva obou složek při volbě biskupů a jiných duchovních. Hlavní body dohody byly následující: císař se vzdal investitury s prstenem a berlou a uznal kanonickou a svobodnou volbu biskupů a opatů. Papež naopak vyslovil souhlas s tím, aby byl v německých oblastech takovým volbám přítomen panovník. V Německu mohl dokonce panovník předat zvolené osobnosti žezlo, a tím i světská výsostná práva, *temporalia*, ještě před vysvěcením, zatímco v Itálii a Burgundsku se tak dělo až po volbě a vysvěcení. Zásadní význam pro dosažení uvedeného kompromisu mělo právě oddělení duchovních a světských práv (*spiritualia – temporalia*). Konkordát wormský se zcela bezpochyby stal především důležitým úspěchem církve a současně také ukončil vážnou krizi v Říši a vytvořil panovníkovi nový prostor k jednání.³²

Římská kurie, která se bojem o investituru vymanila z područí německých císařů, získala zjevně na sebevědomí a začala důrazněji uplatňovat svoji emancipační politiku. Jejím cílem bylo upevnit církevní správu ve všech křesťanských zemích, aby si tímto způsobem zajistila v ideálním případě provádění svých reformních zásad, mohla všude bdít nad nezávislostí duchovenstva i církevního majetku od moci světské a měla v jednotné organizaci pevnou oporu.³³ Ve shodě s novým směrem papežské politiky též lateránský

---

³¹ Velmi zdařile události analyzuje S. WEINFURTER: *Canossa. Die Entzauberung der Welt*, s. 182-183. Přehledně také F. X. SEPPELT: *Geschichte der Päpste von den Anfängen bis zur Mitte des zwanzigsten Jahrhunderts*, s. 85-95; H. JAKOBS: *Kirchenreform und Hochmittelalter 1046-1215*, s. 28-30.

³² Podle F. OPLL: *Fridrich Barbarossa. Císař a rytíř*. Praha 2001, s. 210-211. Podrobněji o významu wormského konkordátu a jeho důsledcích: F. X. SEPPELT: *Geschichte der Päpste von den Anfängen bis zur Mitte des zwanzigsten Jahrhunderts*, s. 160-162; S. WEINFURTER: *Canossa. Die Entzauberung der Welt*, s. 205-206.

³³ Srov. K. KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, s. 16.

koncil z roku 1139, kde se shromáždilo na tisíc biskupů a opatů, přijal několik reformních dekretů, které posílily pozici církve. Volání reformních kruhů a papežů po nápravě církevních poměrů a osvobození se od laických vlivů, se také nutně projevilo ve vnitřním životě církve. Jedenácté století, kdy si věřící připomínali tisíc let od života Ježíše Krista, bylo zjitřenou epochou, jež ze sebe vydala mnohé plody od výzvy k dobytí Svaté země až po snahu křesťanů zintenzivnit svůj vztah k Bohu a hledat nové cesty ke Kristu.³⁴ Reformy spuštěné papežem Řehořem VII. tak mimo jiné vedly i ke vzniku nových řeholních a mnišských řádů, které se staly nositeli myšlenek a hodnot reformního hnutí. Těmito řády se stali především cisterciáci a premonstráti.³⁵

1.2 Konkrétní předpoklady: Kontext českých zemí

České země dlouhou dobu zůstávaly v závětrí reformního zápalu církve, který postupně nabýval na intenzitě od 11. století. Snad pro svoji polohu na říšské periferii od Říma vzdálenější či z důvodu pozdní a složité vstřebávané christianizace se modernizační snahy nesetkávaly s větším ohlasem. Nijak zvlášť situaci nezměnil ani boj o investituru a jen mimořádné události obrátily pozornost papežské kurie k Čechám.³⁶ Podnětem ke komunikaci byly mimo jiné vážné spory mezi biskupy Jaromírem a moravským Janem a následně pak sourozenecká rozepře mezi knížetem Vratislavem II. a biskupem Jaromírem. Zápas Jaromíra s Janem a Vratislavem o moravské biskupství nepřipomínal svým charakterem boj o investituru, nešlo zde totiž ani tak o přidělené role biskupa a knížete, nýbrž celý spor měl spíše ze strany pražského biskupa podobu osobní nevraživosti, kdy jádrem sporu byl boj o výnosné statky a snaha připoutat si k sobě českého knížete.³⁷ Stručné připomenutí zmíněných událostí však může mnohé napovědět k otázkám vztahu světské a duchovní moci i působení vlivu papeže v přemyslovských državách ve druhé polovině 11. století.

---

³⁴ Srov. K. CHARVÁTOVÁ: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. 1. svazek. Fundace 12. století.* Praha 1998, s. 9.

³⁵ Nověji se k otázce zbožných reformních hnutí vrátila C. ANDENNA: *Neue Formen der Frömmigkeit und Armutsbewegung.* In: *Verwandlung des Staufereichs. Drei Innovationsregionen im mittelalterlichen Europa.* Edd. B. Schneidmüller, S. Weinfurter, A. Wiczorek. Darmstadt 2010, s. 246-263.

³⁶ K. KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské,* s. 15 a 31; J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198),* s. 240; M. WIHODA: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne,* s. 119.

³⁷ Srov. M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197,* s. 139.

K prvnímu sváru mezi bratry došlo již při biskupské volbě, když Vratislav II. záměrně přešel závěť svého otce a namísto Jaromíra chtěl učinit pražským biskupem kaplana Lance, „protože zůstával knížeti vždy věrný.“³⁸ Na biskupský stolec však nakonec díky přímluvě moravských knížat Konráda a Oty a podpoře mocných mužů jako byl správce knížecího dvora Kojata a správce žateckého hradu Smil dosedl v polovině července 1068 Jaromír.³⁹ Ne nadarmo Kosmas vícekrát zdůraznil Lancovu věrnost knížeti, jelikož už jen o pár let později se musel Vratislav obrátit k papežskému stolci s prosbou, aby Alexandr II. vyslal do Čech legáty, kteří by vyřešili Jaromírovy opakované protesty.⁴⁰ Pražskému biskupovi totiž kromě vyšehradské kapituly, kterou se Vratislav rozhodl obdařit zvláštními privilegii a o níž bude ještě pojednáno, bylo trnem v oku obnovené moravské biskupství a prostřednictvím proseb a darů žádal bratra, aby se jej vzdal a obě biskupství opět spojil. Když pak viděl, že jeho úsilí nepřineslo kýžený výsledek, vydal se sám v létě roku 1072 do Olomouce, kde slovně i fyzicky napadl biskupa Jana.⁴¹ Tato tragická událost byla podle kronikáře Kosmy „první příčina, ohnisko a začátek sporu, vzniklého potom z podnětu této potupy mezi dvěma sloupy církve ...“⁴²

Vratislav II. začal řešit vyhrocenou situaci okamžitě. Biskupa Jana přivedl do Prahy a do Říma vypravil poselstvo s písemnou stížností na svého bratra a dvěma sty stříbrných marek.⁴³ Ještě papež Alexandr II., řídící postní synodu v roce 1073, nechal číst Vratislavův list a právě od arcijáhna Hildebranda, který už zanedlouho dosedl na svatopetrský stolec jako Řehoř VII., vyšel návrh, že jelikož se jedná o velmi vážnou záležitost, může být vyřízena pouze zvláštními zplnomocněnými legáty. Do Čech tak byli vypraveni kardinálové Bernard a Řehoř.⁴⁴ Případ se stal vhodnou záminkou pro papežský zásah do

---

³⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.22. Edd. Bertold BRETHOLZ, Wilhelm WEINBERGER. MGH SRG NS II, Berlin 1923, s. 114: „et quia duci semper fidelis mansit, ...“

³⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.23-II.24, MGH SRG NS II, s. 115-117.

⁴⁰ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, I (805-1197)*. Ed. Gustav FRIEDRICH. Praha 1904-1907, s. 62-63, č. 60. Dataci nedatovaného listu Alexandra II. zpřesnil K.KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, s. 32, pozn. 2. S jeho závěry souhlasně V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 146, pozn. 1. (M. WIHODA: *Causa Podivín*. ČMM 117, 1998, s. 279-291, zde s. 281, pozn. 6.)

⁴¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.27, MGH SRG NS II, s. 120-122.

⁴² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.28, MGH SRG NS II, s. 122: „Hec fuit prima causa et fomes atque initium tocius discordie, que post inter duas columnas ecclesie orta est huius ex occasione calumpnie.“ K širšímu výkladu kořenů sporů M. WIHODA: *Causa Podivín*, s. 281-282.

⁴³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.28-II.29, MGH SRG NS II, s. 122-125. První posel, kaplan biskupa Jana Hagen, byl cestou napaden a tak knížecí supplika dorazila k papežskému stolci až začátkem roku 1073.

⁴⁴ *Gregorii VII Registrum*. MGH Epp 2.1, s. 27-28, č. I.17. Pouze jediného legáta Rudolfa však zmiňují *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.29, MGH SRG NS II, s. 124. Nad tímto rozporem se zamýšlel již K. KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, s. 32-34.

českých poměrů,⁴⁵ i když navázání těsné spolupráce bylo výhodné pro obě strany, papeže i českého knížete.⁴⁶ Biskup Jaromír se však odmítl podřídit se činnosti legátů stejně jako jimi svolanému sněmu s poukazem na skutečnost, že jako pražský biskup spadá výhradně do jurisdikce mohučského arcibiskupa. Přesto jej kuriální vyslanci zbavili biskupského úřadu i kněžské hodnosti. Přísný zákrok vůči Jaromírovi snad ještě více vyhrotil napjatou situaci, a proto, dle vyprávění Kosmova, nespokojenost pražského duchovenstva vyvrcholila až k přerušení konání bohoslužeb.⁴⁷ Ke zmírnění situace legáti, jejichž činnosti Vratislav podpořil, alespoň přislíbili konání nové provinční synody, ačkoliv Jaromír zůstal i nadále mimo biskupský úřad a správa Čech byla svěřena biskupu Janovi.⁴⁸ Další vývoj sporu je možné sledovat z Kosmova vyprávění, ale především z kuriální korespondence. Nový papež, jímž se stal o celé situaci dobře informovaný Řehoř VII., nejdříve potvrdil vyhlášené tresty⁴⁹ a nenechal se ani zviklat připomínkou mohučského arcibiskupa, který si stěžoval, že papežský předchůdce Alexandr II. porušil jeho metropolitní práva.⁵⁰ V duchu nového směru papežské politiky, jejímž cílem bylo mimo jiné i sjednocení vrchní vlády nad církví v papežových rukou, tedy Řehoř VII. stvrdil veškerá opatření přijatá pověřenými římskými legáty a zdůraznil jejich platnost.⁵¹ Koncem ledna roku 1074 však částečně zrušil stanovisko svých legátů, když vrátil Jaromírovi příjmy, aby se mohl dostavit do Říma, kde se na Květnou neděli k jednání měly setkat všechny znesvářené strany.⁵² Z jara 1074 pak byl Jaromírovi z moci papežské vrácen biskupský úřad⁵³ a přes další peripetie a Jaromírovy úskoky bylo konečné rozhodnutí vyneseno o rok později, v březnu 1075. Spor byl vyřešen kompromisem⁵⁴ a přestože nebyl ještě zcela uzavřen, jednoznačně přispěl k dočasnému zklidnění celé situace v českých zemích.

Tolik alespoň k rámcovému vylíčení základních momentů celého sporu,⁵⁵ jehož průběh znamenal pro papežskou kurii velký úspěch. Nejenže se jí zde otevřela možnost diplomaticky proniknout do střední Evropy, ale navíc výsledek jednání jednoznačně

⁴⁵ Josef Žemlička tuto situaci vyjádřil: „Rozmíšek mezi knížetem a biskupem chtěl však papež využít jako beranidla k pronikání do českých poměrů.“ (J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*, s. 99.)

⁴⁶ M. WIHODA: *Causa Podivín*, s. 281.

⁴⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.30, MGH SRG NS II, s. 125-126.

⁴⁸ CDB I, s. 67-68, s. 64.

⁴⁹ *Gregorii VII Registrum*. MGH Epp 2.1, s. 27-28, č. I.17.

⁵⁰ CDB I, s. 64-67, s. 63.

⁵¹ *Gregorii VII Registrum*. MGH Epp 2.1, s. 60-61, č. I.38.

⁵² CDB I, s. 68-69, č. 65, 69-70, č. 66; *Gregorii VII Registrum*. MGH Epp 2.1, s. 67-68, č. I.44, 68-69, č. I.45.

⁵³ *Gregorii VII Registrum*. MGH Epp 2.1, s. 111-112, č. I.78.

⁵⁴ *Gregorii VII Registrum*. MGH Epp 2.1, s. 197-198, č. II.53.

⁵⁵ Spor Jaromíra s Janem zdařile shrnul již J. BOBEK: *Mincovnictví olomouckých biskupů ve středověku*. Brno 1986, s. 23-29. Nověji celý problém mezi Jaromírem, Janem a Vratislavem podrobně analyzuje M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 138-148.

přispěl k posílení jejich pozic v tomto regionu. Papežství si dokázalo zjednat uznání a svrchovanost při řešení sporu i přes odpor pražského biskupa a mohučského metropolity. Současně však narazilo na tvrdou šíji českého lidu, když počáteční nedůvěra k činnosti papežských vyslanců přerostla v otevřený odboj duchovních, kteří se postavili za pražského biskupa. Snad právě snahy legátů o prosazování reforem vzbudily takový nesouhlas.⁵⁶ Již Alexandr II. totiž napomínal Vratislava, aby ochraňoval kostely a kláštery své říše a pečoval o to, aby duchovní v čistotě a zbožnosti sloužili Bohu⁵⁷ a v obdobném duchu hovoří i zvláštní list Řehoře VII. z dubna 1075, kde papež vyzýval, aby kněží i laikové zachovávali čistotu mravů, odváděli desátky církvi a vzdávali kostelům náležitou úctu.⁵⁸ Neuspokojivý stav českých církevních poměrů komentoval jindy nesmlouvavý Řehoř VII. pouhými narážkami⁵⁹ a snad by se časem uchýlil k aktivnějšímu prosazování reformních zásad, avšak politická situace odvedla jeho pozornost jinam.⁶⁰

Papežská korespondence vypovídá o nejasném poměru mezi světskou a církevní správou a vlastnickém vztahu Přemyslovců k duchovní moci,⁶¹ avšak v tomto čase na českém území vznikla i instituce, která v určitých ohledech nesla reformní ideály své doby. Jedná se o kapitulou sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.⁶² Její založení Vratislavem II., ke kterému došlo kolem roku 1070, bylo motivováno politicko-mocenskými zájmy, protože zřízením kapituly chtěl kníže oslabit vliv pražského biskupa a svého bratra Jaromíra.⁶³ Přesto se její přímé podřízení římské kurii a vybavení dalšími zvláštními privilegii shoduje s emancipačními snahami, o něž církev usilovala. Nová kapitula tak měla být vyňata z moci pražského biskupa a kanovníci měli mít právo užívat mitry a sandálů, které jim

---

⁵⁶ K. KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, s. 35.

⁵⁷ CDB I, s. 63, č. 60: „... hoc rogamus, ut ecclesias et monasteria, quae in tua potestate sunt posita, ab iniuriis protegas et ut ii, qui ad sacrosancta mysteria electi sunt, caste et religiose deo serviant, quantum possis studium ac diligentiam habeas.“

⁵⁸ *Gregorii VII Registrum*. MGH Epp 2.1, s. 232-233, č. II.72: „studuimus vos ... commonere ... non solum clericos, sed et laicos castitatem servare, decimas deo ... fideliter dare, ecclesiis vestris debitum honorem impendere, elemosinis atque hospitalitati devote insistere.“

⁵⁹ M. WIHODA: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*, s. 120.

⁶⁰ Roku 1075 započal tzv. boj o investituru a vliv kurie na české církevní poměry byl na dlouhou dobu přerušen. K. KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, s. 35-36.

⁶¹ Např. v listu z 18. března 1074 káral papež moravská knížata Konráda a Otu, aby nezmenšovali pravomoci ani statky olomouckého kostela. *Gregorii VII Registrum*. MGH Epp 2.1, s. 86-87, č. I.59.

⁶² Ke vzniku kapituly *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 201-237, zde s. 206. Falza CDB I, s. 365-367, č. 384, 371-391, č. 387 – k nim podrobněji J. PSÍKOVÁ: *Příspěvky k diplomacie vyšehradských listin 12. století*. AT 2, 1973, s. 1-44. Dále viz A. PLESZCZYŃSKI: *Vyšehrad. Rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu*. Praha 2002, zvláště s. 14-39.

⁶³ V tomto smyslu uvažoval již V. NOVOTNÝ: *České dějiny*. I/2, s. 141-142.

podle vyšehradského letopisce měl zaslat sám papež Alexandr II.⁶⁴ Exempční bula sice nebyla vydána okamžitě, ale také Řehoř VII. vyjádřil svůj kladný postoj k založení kapituly na Vyšehradě a přislíbil, že kostel ihned po jeho dokončení vyznamená ostatky i zvláštními svobodami.⁶⁵ V souvislosti s reformou je pak také na místě zmínit působení svatovítského probošta Marka, kterému Kosmas ve své kronice věnoval jednu celou kapitolu, „neboť, co má tento kostel (u sv. Víta) v pobožnosti, v řeholním zřízení a v důstojnosti, on vypěstoval a zařídil svým důmyslem.“⁶⁶ Marek ve snaze povznést společenství při pražském kostele, jehož členové byli dle popisu Kosmova kanovníci jen podle jména, nevzdělaní a sloužící na kůru ve světském oděvu,⁶⁷ omezil počet členů kapituly na 25, dal jim duchovní roucho a podle řeholních pravidel stejné množství jídla a pití. Zejména však zajistil kanovníkům pravidelný podíl na biskupském desátku⁶⁸ a tak se zdá, že reformy probošta Marka vedly zřejmě především k hmotnému zajištění kanovníků.⁶⁹

Poměry v provincii pod žezlem pražského biskupa zatěžovalo ve druhé polovině 11. století a na počátku století 12. mnoho nešvarů, kterých si všímala i papežská kurie, když několikrát upozornila českého knížete, aby dohlédl na jejich nápravu. Neradostnou realitou byly například chybějící hranice farností a též kněžská manželství byla zcela běžná.⁷⁰ A tak se někdy před rokem 1125 děkan svatovítské kapituly a kronikář Kosmas zcela samozřejmě zmiňuje o své manželce Božetěše,⁷¹ kterou označuje dokonce jako kněžku („*presbitera*“).⁷² Přestože však vládnoucí Přemyslovci zastávali vlastnický postoj k církvi, existence samostatných institucí jako byly kapituly u sv. Víta a na Vyšehradě ukazuje, že v určitém smyslu docházelo k postupnému redefinování světské moci vůči moci duchovní. Na počátku 12. století do českých zemí pronikaly reformní ideály, a

---

⁶⁴ *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 206.

⁶⁵ *Gregorii VII Registrum*. MGH Epp 2.1, s. 89-90, č. I.61. V uvedeném listu sice nenalezneme přívlástek „*vyšehradský*“, uvedeno je zde pouze „*ecclesia*“, ze souvislostí je však patrné, že jiná nová církevní stavba, významná přímo pro knížete, to být nemohla. Shodně již V. NOVOTNÝ: *České dějiny*. I/2, s. 161. Nejnověji také M. WIHODA: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*, s. 120.

⁶⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.26, MGH SRG NS II, s. 119: „*Quicquid enim religionis, quicquid regularis institutionis, quicquid honoris hac est ecclesia, hic sua erudit et ordinavit prudentia.*“

⁶⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.26, MGH SRG NS II, s. 119.

⁶⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.26, MGH SRG NS II, s. 118-120.

⁶⁹ M. WIHODA: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*, s. 120. V obdobném smyslu také již V. NOVOTNÝ: *České dějiny*. I/2. *Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 136-137.

⁷⁰ Srov. F. HRUBÝ: *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu*. ČČH 22, 1916, s. 17-53; P. SOMMER: *Druhá vlna christianizace české společnosti*. In: Přemyslovci. Budování českého státu. Edd. P. Sommer, D. Třeštík, J. Žemlička. Praha 2009, s. 398-409, 413-417.

⁷¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III.43, MGH SRG NS II, s. 217.

⁷² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III.62, MGH SRG NS II, s. 240. Dále viz P. SOMMER: *Druhá vlna christianizace české společnosti*, s. 401-402.

ačkoliv se nesetkávaly s širším ohlasem domácího publika, oslovovaly alespoň úzký kruh moderně smýšlejících pražských vzdělavců, který se shromáždil u kostela sv. Víta a kde také (ne náhodou) nalezneme i původ olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka.⁷³

---

⁷³ Otázka původu Jindřicha Zdíka je jedním z dosud neuzavřených badatelských problémů. Pomineme-li domněnky, které jej označovaly za Přemyslovce či za příslušníka významné šlechtické rodiny, zůstává zde otázka, zda lze Zdíka považovat za syna kronikáře Kosmy, který nám zanechal zprávu, že Jindřich, jinak také Zdík a jiní čeští poutníci navštívili Jeruzalém a že na zpáteční cestě zemřel Bertold, služebník jeho syna Jindřicha. (*Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III.51, MGH SRG NS II, s. 223.) Oba výklady, potvrzující i zamítající příbuzenství Kosmy a Zdíka, jsou dnes přijímány se stejnou vážností a nacházejí shodu v prostředí svatovítské kapituly. Nejnověji diskusi kolem Zdíkova původu přehledně shrnuje a komentuje M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 173-174.

2. Olomoucké reformy: Translace moravského biskupství

Jindřich Zdík byl zvolen na biskupský stolec roku 1126⁷⁴ už jako zralý muž⁷⁵ se značným rozhledem. Ten získal během svých studií v zahraničí i na cestách po západní Evropě, kde se seznámil a ztotožnil s aktuálními ideály obrodného hnutí uvnitř církve, stejně jako s církevně emancipačními snahami.⁷⁶ Zásadní zkušeností a inspirací pro další jeho činnost mu byla jistě i pouť do Svaté země, kterou společně s několika svými druhy podnikl roku 1123.⁷⁷ A snad protože si byl vědom skutečnosti, že jím tak horlivě vyznávané reformní hodnoty jsou na Moravě, možná ještě o něco více než v Čechách, přijímány spíše vlažně, do svěřené diecéze příliš nespěchal⁷⁸ a do Olomouce dorazil až na samém sklonku roku.⁷⁹ Na Moravě svého, dle místní tradice sedmého, biskupa vítala církevní provincie, která se sice mohla pyšnit svojí starobylostí, avšak místní poměry zřejmě pro Zdíka znamenaly zejména zklamání.⁸⁰ Zdíkovu předchůdci v biskupském úřadě Janovi „Břichatému“ se sice podařilo stabilizovat majetkové poměry,⁸¹ nicméně kolem první čtvrtiny 12. století zahrnoval nemovitý majetek moravského biskupství pouze nevelké množství statků, které byly porůznu roztroušené vesměs na území Moravy,⁸² a

---

⁷⁴ Český kníže Soběslav I. vyhlásil Zdíkovu kandidaturu 22. března 1126. Téhož roku přijal Jindřich Zdík ve Wormsu investituru od krále Lothara III. a 3. října byl v kostele sv. Cyriaka mochučským metropolitou Adalbertem I. vysvěcen na biskupa. (O těchto událostech: *Annales Gradicensis et Opatowicenses*. Ed. Wilhelm WATTENBACH. MGH SS XVII, s. 643-652, zde s. 649; *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 204.)

⁷⁵ O věku Jindřicha Zdíka uvažoval již B. DUDÍK: *Dějiny Moravy. Díl III. Od roku 1125 až do roku 1173*, s. 17, pozn. 3 a 4. Jeho odhad s vyloučením Bočkova falza opravuje V. ONDROUCH: *Jindřich Zdík před vstupem na stolec biskupský. Příspěvek k církevně-politickým dějinám českým 12. století*. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 44, 1931, s. 12-27, zde s. 18-19. A v souvislosti s hledáním doby jeho narození někdy mezi léty 1080-1090 shodně J. BISTRICKÝ: *Jindřich Zdík a jeho doba*. In: Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci. Edd. J. Bistrický, M. Pojzl. Olomouc 1982, s. 7-20, zde s. 7.

⁷⁶ Srov. V. ONDROUCH: *Jindřich Zdík před vstupem na stolec biskupský. Příspěvek k církevně-politickým dějinám českým 12. století*, s. 13.

⁷⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III.51, MGH SRG NS II, s. 223.

⁷⁸ Srov. M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 178. Po návratu z Wormsu, se biskup Jindřich zastavil ještě v Praze a na žádost českého knížete Soběslava I. konsekroval obnovený kostel sv. Jiří na hoře Řípu. (*Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 205.) Jedná se o první známý pastorační čin Zdíka v novém biskupském úřadě.

⁷⁹ S odkazy na dřívější badatele D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 31.

⁸⁰ V obdobném smyslu již M. FLODR: *Skriptorium olomoucké*, s. 21. Nověji shodně D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 31, nebo M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 175 a 179.

⁸¹ M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 178.

⁸² O rozsahu statků obnoveného moravského biskupství nápaditě uvažoval J. BISTRICKÝ: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*. SAP 33, 1983, s. 32-73, zde s. 48-51.

navíc určitá jeho část byla stále ještě vlastnictvím nejistým. Vnější výrazem této skutečnosti pak byly skromné poměry panující přímo v Olomouci.⁸³

Nejvýznamnější olomouckou svatyní byl v době Zdíkovy příchodu biskupský kostel sv. Petra nacházející se na Předhradí. Jeho založení bývá zpravidla kladeno v souvislosti se vznikem knížecího hradu zhruba do poloviny 11. století, i když někteří badatelé uvažují i nad jeho velkomoravským původem.⁸⁴ Již od svého počátku kostel zřejmě plnil církevně správní funkci, kníže Vratislav při něm roku 1063 obnovil moravské biskupství⁸⁵ a také Jindřich Zdík jej výmluvně nazývá „matkou kostelů této provincie“.⁸⁶ O stavební podobě tohoto románského kostela nelze bohužel vyslovit nic určitého a není ani jisté, ve kterých místech Petrského návrší přesně stál. V roce 1948 byl sice proveden archeologický výzkum, ale žádné nové poznatky v tomto smyslu nepřinesl.⁸⁷ Vzhledem k okolnostem tak badatelé mohou uvést pouze několik všeobecných poznámek nebo se pokusit hledat odpovědi skrze podobnosti s jinými stavbami. Ty například vedou k úvahám, že kostel sv. Petra byl ve své nejstarší době rotundou.⁸⁸ S jistotou ale víme, že novému biskupovi a jeho ambicím byl stávající kostel příliš malý. Jaký rozpor musel Jindřich Zdík pociťovat při srovnání reality kostela sv. Petra se vzpomínkami na pražský dóm či honosné katedrály, které viděl v Porýní, lze jistě vytušit z jeho pozdějších slov: „kostel sv. Petra na olomouckém hradě, který byl matkou kostelů té provincie, je malý a nestačí pojmout shromážděný lid, je málo vhodný k tomu, aby byl jiným nadřazen jako biskupské sídlo.“⁸⁹

Četné zkušenosti a inspirace, jež měl příležitost načerpat při studiu a na cestách mimo svou vlast, vedly určitě Zdíka záhy k mnohým úvahám, jakým způsobem tuto neradostnou bilanci vylepšit. Kromě zklamání pro něj nyní toto ne právě významné

---

⁸³ Podle M. FLODR: *Skriptorium olomoucké*, s. 21. V. MEDEK: *Osudy moravské církve do konce 14. věku. I. díl Dějin olomoucké arcidiecéze*. Praha 1971, s. 50.

⁸⁴ M. POJSL: *Kostel sv. Petra – nejstarší svatyně v Olomouci*, DP 31, 1982, s. 123-126, zde s. 125; P. MICHNA – M. POJSL: *Románský palác na Olomouckém hradě. Archeologie a památková obnova*. Brno 1988, s. 54.

⁸⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II.21, MGH SRG NS II, s. 112. *Annales Gradicensis et Opatowicensis*. MGH SS XVII, s. 648.

⁸⁶ CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 117: „*provincia ecclesiarum mater*“

⁸⁷ Výsledky podala K. REICHERTOVÁ: *Přemyslovský hrad a Předhradí v Olomouci*, AR 1, 1949, s. 60-73.

⁸⁸ Nad touto možností přemýšlel již V. RICHTER: *Raněstředověká Olomouc*. Praha, Brno 1959, s. 68.

Nověji souhlasně P. MICHNA – M. POJSL: *Románský palác na Olomouckém hradě. Archeologie a památková obnova*, s. 54.

⁸⁹ CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 117: „*ecclesiam beati Petri in civitate Olomuc sitam, que eiusdem provincie ecclesiarum mater erat, pro sui parvitate ad capiendum populum confluentem non sufficere conspiciens, eamque, que pontificalis sedis fastigio super alias polleret, minus aptam esse*.“ Ve stejném smyslu promlouvá i odpověď metropolitě Adalberta I. Mohučského, kterou povoluje přenesení biskupského sídla v Olomouci (CDB I, s. 115-116, č. 114, zde s. 116: „*pro suis angustiis et nimia eius parvitate*“).

dědictví, čím zřejmě moravská diecéze kolem roku 1126 byla, mohlo znamenat i jistou příležitost. Příležitost pokusit se ji proměnit v duchu reformních myšlenek a vybudovat z ní sebevědomou a respektovanou instituci.⁹⁰ A přestože na myšlenku přestavby starého svatopetrského kostela s ohledem na hmotnou situaci svěřené diecéze a finanční možnosti svého úřadu prozíravě rezignoval,⁹¹ zásadní impuls přinesly samy události počátku roku 1130. Tehdy na smrt nemocný olomoucký kníže Václav svěřil Zdíkovi spolu s jistými finančními prostředky nehotový kostel sv. Václava, nacházející se na prestižním místě, přímo na olomouckém hradě.⁹²

2.1 Dlouhé počátky kostela sv. Václava

Když se biskup Jindřich ujímal práce na dokončení kostela sv. Václava, měla již tato sakrální stavba za sebou více než dvacet let dlouhou dobu svých pozvolných počátků, které byly poznamenány několikerými změnami v osobě jejího stavitele i jejich rozdílnými motivy ve vztahu k budování nového kostela. Se stavbou začal na počátku 12. století kníže Svatopluk,⁹³ jenž správu olomouckého dílu Moravy převzal po svém otci Otovi I. Sličném. Svatopluk však ctižádostivě pomýšlel na pražský knížecí stolec a nezlomen prvním nezdarem ve snaze o převzetí vlády, dosáhl svého roku 1107.⁹⁴ Tehdy „Bořivoj, tichý jak beránek, zbaven byl panství a Svatopluk zuřivější než tygr, divější než lev, dosazen byl na knížectví.“⁹⁵ Tak popsal události kronikář Kosmas, jehož kronika, stejně jako ani jiný pramen, nám však nezachovala přesný časový údaj Svatoplukovy nejvýznamnější moravské fundace, kostela sv. Václava. A proto se v souvislosti s hledáním důvodů pro započetí stavby a jejího časového zařazení mnozí badatelé pokoušejí o různé výklady. S ohledem na osobu stavebníka bývá někdy kostel pokládán za votivní stavbu, jež měla odčinit vinu za vyvraždění Vršovců v roce 1108, jinde se uvažuje o vlastnickém hradním kostele určeném pro rodinu knížete a její nejbližší okolí. Objevila se také myšlenka o kapitulním kostele nebo další možné řešení, že sv. Václav měl být již od svého počátku

---

⁹⁰ M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 178.

⁹¹ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 31.

⁹² CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 117-118.

⁹³ CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 117.

⁹⁴ Faktograficky události podává V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 427-441.

⁹⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III.19, MGH SRG NS II, s. 185: „*Borivoy mitis ut agnus regno privatur, et Zuatoplik sevir tigride, ferocior leone, intronizatur.*“

zamýšlen jako biskupský kostel.⁹⁶ Zásadním pohledem na tuto otázku přispěl Jan Bistřícký, když poukázal na časovou souslednost mezi narozením Svatoplukova syna Václava (r. 1107), založením kostela téhož jména a pokusy Svatopluka o získání pražského knížecího stolce (r. 1105 a 1107). Mezi zmíněnými událostmi našel souvislost nejen časovou, ale i věcnou a shodné pojmenování kostela i syna vyložil jako symbolický výraz Svatoplukových mocenských aspirací.⁹⁷ Podle Bistříckého výkladu tedy založení kostela sv. Václava spadá někdy mezi konec roku 1105 a květen 1107.⁹⁸ V souladu s uvedeným časovým zařazením fundace upozornila Anežka Merhautová na podobu mince knížete Svatopluka, kde je vyobrazen s kostelem (sv. Václava) v rukou jako fundátor, a jejíž vznik poukazuje na skutečnost, že by založení kostela spadalo nejspíš do doby před rokem 1107, nejvýše do roku 1106.⁹⁹

Za Svatoplukova života se s výstavbou kostela pouze začalo. Už 14. května 1107 totiž olomoucký kníže nastoupil na vytoužený pražský trůn, což jistě odvedlo jeho značnou pozornost od rozpracovaného díla v Olomouci, a navíc jen o dvě léta později byl jeho život ukončen násilnou smrtí.¹⁰⁰ Základní koncept však Svatopluk stavbě vtisknout stihl. Na olomouckém hradě měla vzrůst rozměrná bazilika s východní kryptou, která se měla zařadit mezi největší sakrální stavby na území přemyslovských držav. Přesnější informace o tomto nedokončeném kostele i přes množství výzkumů k dispozici nemáme. Po Svatoplukově smrti zůstalo v Olomouci velkoryse rozvržené torzo a stavba dál v první čtvrtině 12. století postupovala pozvolna a snad byla na čas i úplně pozastavena. Přestože později Jindřich Zdík mezi staviteli kostela nejmenuje Svatoplukova bratra Otu II. Černého,¹⁰¹ nelze jeho stavební aktivitu v letech 1113-1125, kdy spravoval Olomoucko, zcela zamítat.¹⁰² Do této doby je snad možné zasadit dokončení chórové partie kostela. Stavební práce potom nabraly na obrátkách, když byl na olomoucký knížecí stolec dosazen Václav, již několikrát zde zmiňovaný syn Svatoplukův.¹⁰³ Ten v dokončení otcova díla

---

⁹⁶ Přehlednou analýzu okolností fundace, rozbor starších názorů i odkazy na další literaturu podává P. MICHNA – M. POJSL: *Románský palác na Olomouckém hradě. Archeologie a památková obnova*, s. 72-79.

⁹⁷ J. BISTRÍCKÝ: *Historický obzor olomouckého hradu*, s. 79.

⁹⁸ S uvedeným výkladem dále pracuje P. MICHNA – M. POJSL: *Románský palác na Olomouckém hradě. Archeologie a památková obnova*, s. 77-79. Nejnověji Bistříckého dedukce do svých vývodů promítá D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 32-33.

⁹⁹ A. MERHAUTOVÁ: *K olomouckému kapitulnímu domu*, AH 11, 1986, s. 87-93, zde s. 87.

¹⁰⁰ Dále viz V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 441-465. Nebo nověji J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*, s. 130-133.

¹⁰¹ CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 117.

¹⁰² P. MICHNA – M. POJSL: *Románský palác na Olomouckém hradě. Archeologie a památková obnova*, s. 75.

¹⁰³ K politické situaci přehledně např. J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*, s. 222-223.

oprávněně spatřoval důležitý legitimizační prvek své vlády, a tak bylo do roku 1130 zřejmě dostavěno trojlodí kostela a v západním úseku baziliky byly založeny v průčelí dvě mohutné hranolové věže.¹⁰⁴

Na přelomu první a druhé čtvrtiny 12. století se stavba pod dozorem knížete Václava začala blížit ke své zamýšlené podobě, nicméně v době příchodu nového biskupa Jindřicha stále ještě nebyla dokončená. A stejně tak tomu bylo i v roce 1130, když její horlivý stavebník a olomoucký kníže v jedné osobě počátkem března předčasně zemřel.¹⁰⁵ Ještě dříve však odkázal rozpracované dílo do péče Jindřicha Zdíka a ve stejné chvíli se také objevil návrh, aby se kostel stal novým biskupským sídlem místo už nedostačujícího kostela sv. Petra.¹⁰⁶ Zdík se aktivně ujal svého nového úkolu a stavba pokročila natolik,¹⁰⁷ že již v létě roku 1131 mohl zorganizovat slavnostní vysvěcení budoucího biskupského okrsku za přítomnosti knížete Soběslava a jeho manželky, světských velmožů, duchovních hodnostářů i prostého lidu.¹⁰⁸ Biskup si také neopomněl zajistit základní právní předpoklady pro realizaci svých plánů. Svolení panujícího českého knížete, jenž se nyní sám ujal i správy Olomoucka, získal nejpozději při příležitosti letní slavnosti na olomouckém hradě, které se Soběslav I. osobně zúčastnil a jasně tak potvrdil svůj souhlas s předáním knížecího kostela Zdíkově.¹⁰⁹ S žádostí o povolení translace biskupství od jednoho kostela k druhému se biskup obrátil na svého bezprostředního církevního nadřízeného, mohučského arcibiskupa Adalberta I. Kladné odpovědi se mu dostalo někdy před 31. prosincem 1137. Metropolita Zdíka ujistil, že nemá námítky. Označil přenesení za užitečnou výměnu, která je vhodná a potřebná a připojil také požadavek, aby se v kostele sv. Petra i nadále konaly bohoslužby.¹¹⁰

---

¹⁰⁴ Podle D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 31-41. Starší názory probral již I. HLOBIL: *K vývoji a současnému stavu poznání Přemyslovského paláce v Olomouci*. Umění 32, 1984, s. 193-205. Komplexní výklad předložili P. MICHNA – M. POJSL: *Románský palác na Olomouckém hradě*. Archeologie a památková obnova. Jejich závěry nově zpřesňuje a doplňuje Dalibor Prix.

¹⁰⁵ Vyšehradský letopisec klade smrt knížete Václava k poslednímu únoru (*Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 207.). Olomoucká tradice (*Necrologium Olomucense*. Ed. Beda DUDÍK. AÖG 59, Wien 1880, s. 641-657, zde s. 643.) ve shodě se sázavským kronikářem (*Monachi Sazawiensis continuatio Cosmae*. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 238-269, zde s. 257.) zmiňují 1. březen.

¹⁰⁶ CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 117-118.

¹⁰⁷ Během stavební sezóny 1130 vrcholily práce na západním průčelí kostela. (D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 43.)

¹⁰⁸ *Annales Gradicensis et Opatowicensis*. MGH SS XVII, s. 650. Dále viz *Vincentii canonici Pragensis Annales*. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 401-460, zde s. 409-410.

¹⁰⁹ J. BISTRICKÝ: *Budování olomoucké katedrály a kapituly*. In: Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci. Edd. J. Bistřický, M. Pojzl. Olomouc 1982, s. 23-30, zde s. 24.

¹¹⁰ CDB I, s. 115-116, č. 114, zde s. 116.

2.2 Pout' do Svaté země: Příčiny, průběh a inspirace

Během třicátých let Jindřich Zdík horlivě pracoval nejen ve věci konečné dostavby nové katedrály, ale celkově se snažil o všeobecné povznesení moravské diecéze. Jeho činnost prodchnutou reformním zápallem, stejně jako dobré vztahy s panovníkem Soběslavem I. však nelibě sledovala přemyslovská knížata, která spravovala brněnský a znojemský díl Moravy. Reformní představy olomouckého biskupa, které zasahovaly do zvyků v Praze nevládnoucích Přemyslovců, byly zdrojem napětí, a když Zdík nehodlal ze svých plánů ustoupit, došlo v roce 1136 k otevřenému sporu. Jeho předmětem byla stavba kostela ve vsi Blansko.¹¹¹ Plán biskupa Jindřicha, že v této vsi, jež podle kronikáře odedávna patřivala olomouckým biskupům,¹¹² postaví kostel, totiž rezolutně odmítl brněnský kníže Vratislav, který si sám na Blansko činil nárok. Jednání v rajhradském klášteře, jehož se kromě Zdíka a Vratislava zúčastnil i kníže Konrád, který spravoval Znojemsko, skončilo pro biskupa neúspěchem, protože přítomní „nakonec neschopni dosáhnout shody, uzavřeli příměří a všichni se vrátili domů.“¹¹³ S výsledkem jednání musel být Jindřich Zdík krajně nespokojen. Ve sporu totiž nešlo ani tak o majetkovou záležitost, ale především o střet církevní moci, usilující o osamostatnění, s mocí světskou, která takovému snažení bránila. Převahu získal kníže a biskup si uvědomil, s jakým nepochopením je přijímán jeho reformní program.

Je možné, že právě zklamání nad domácími poměry výrazně přispělo ke Zdíkovu rozhodnutí vydat se (již podruhé) na cestu do Svaté země.¹¹⁴ Její hlavní příčinou však s největší pravděpodobností byla touha po dosažení osobní duchovní obnovy v modlitbě a odpuštění hříchů.¹¹⁵ Před Vánocemi roku 1136 se proto biskup Jindřich rozjel do Prahy, kde strávil svátky, seznámil knížete Soběslava se svým poutním záměrem a obdržel od něj k cestě souhlas. V doprovodu pražského biskupa Jana se potom vrátil do Olomouce, aby mu svěřil dohled nad moravskou diecézí a po svátku Tří králů, zatímco Jan putoval zpátky

¹¹¹ Blanenský spor zaznamenal *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 223-224.

¹¹² *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 223: „*haec enim villa multo ante tempore sub potestate praedecessorum eis fuerat.*“ Nad povahou vlastnictví Blanska uvažoval již K. KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*. ČČH 10, 1904, s. 125-152, zde s. 125. Nověji např. J. ŽEMLIČKA: *Jindřich Zdík. Biskup, diplomat a organizátor*, s. 16.

¹¹³ *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 224: „*tandem post multa consilia ibi habita positus induciis imperfecta pace unusquisque ad propria redierunt.*“

¹¹⁴ V tomto smyslu uvažoval již V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 643.

¹¹⁵ *Annales Gradicensis et Opatowicenses*. MGH SS XVII, s. 650. *Monachi Sazawiensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 260. K úvahám nad možnými důvody Zdíkovu rozhodnutí nověji např. J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 31 nebo J. ŽEMLIČKA: *Jindřich Zdík. Biskup, diplomat a organizátor*, s. 16-17.

do Prahy, vyrazil na svoji druhou pouť do Jeruzaléma.¹¹⁶ Přestože přesnou trasu pouti nám prameny nezachovaly, je jisté, že někdy před Velikonocemi roku 1137 dorazil Zdík a jeho druhové, mezi nimiž byl například opat sázavského kláštera Silvestr,¹¹⁷ do Konstantinopole. Zde však válečné události výpravu pozdržely a poutníci se mohli poklonit Božímu hrobu až v čase po velikonoční sobotě, zřejmě na konci léta.¹¹⁸ Většina biskupova doprovodu se po vykonané pouti vrátila po moři domů, avšak Jindřich Zdík se rozhodl zůstat, aby napřesrok mohl ve Svaté zemi oslavit Velikonoce.¹¹⁹

Biskup Jindřich toužil prožít největší křesťanské svátky právě v Jeruzalémě, avšak zdejší atmosféra svatých míst jej okouzila natolik, že dokonce zauvažoval, zda se nemá rozejít s minulostí, zůstat ve Svaté zemi, žít a sloužit Bohu pod řeholí sv. Augustina.¹²⁰ Svěřil se patriarchovi Vilémovi I. a ten svolil, aby se Zdík stal přidruženým členem regulované kapituly u katedrály Božího hrobu. Po dobu asi jednoho roku zde biskup žil s tamním společenstvím a dodržoval jejich velmi přísná pravidla zahrnující půst od masa i nadbytečných rozmluv.¹²¹ Osvojený způsob života zřejmě neopustil ani po svém návratu do Olomouce a běžně nosil řeholní roucho, stejně jako dle možností svého biskupského úřadu zachovával zásadu mlčení.¹²² Odpovědnost vůči svěřenému pastýřskému úřadu tedy zřejmě ve Zdíkově rozhodování převážila, a tak se asi v druhé polovině roku 1138 „bez úhony k sídlu svému navrátil.“¹²³

Na Moravě biskupa Jindřicha očekávalo rozpracované dílo. Bazilika sv. Václava byla sice vysvěcena již roku 1131, zřejmě dokončená, nikoliv však jako biskupská.¹²⁴ Když tedy Jindřich Zdík začátkem roku 1137 opouštěl Olomouc, vzdálil se i svým plánům na translaci moravského biskupství. Ze Svaté země se ale vrátil nejen obdarován cennými předměty, jakými byla vzácná relikvie, tříska z Kristova kříže, již obdržel od patriarchy

---

¹¹⁶ *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 227.

¹¹⁷ *Monachi Sazawiensis continuatio Cosmae*. FRB II., s. 260.

¹¹⁸ M. POJSL: *Jindřich Zdík biskup olomoucký (1126-1150)*, s. 54.

¹¹⁹ O průběhu celé cesty podrobně informuje *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 227.

¹²⁰ O svých pochybnostech se později Zdík rozepsal v úvodní části zakládací listiny Strahovského kláštera. CDB I, s. 157-161, č. 156, zde s. 159.

¹²¹ CDB I, s. 157-161, č. 156, zde s. 159. *Vincentii canonici Pragenses Annales*. FRB II., s. 410. Zevrubně A. MERHAUTOVÁ: *K olomouckému kapitulnímu domu*, s. 87-93.

¹²² *Vincentii canonici Pragenses Annales*. FRB II., s. 414-415. *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 485. Srov. V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 644-646. Nověji J. BISTŘICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 31.

¹²³ *Annales Gradicensis et Opatowicenses*. MGH SS XVII, s. 650: „incolomis adsedem suam rediit.“

¹²⁴ A. MERHAUTOVÁ: *K olomouckému kapitulnímu domu*, s. 91. Nověji shodně D. PRIX: *Jindřich Zdík – stovebník*, s. 44-47.

Viléma I.,¹²⁵ nebo popis svatých míst, který byl Zdíkovi dedikován jeho autorem nazaretským arcijáhmem Rorgem Fretellem,¹²⁶ ale především se vrátil posílen hlubokou duchovní inspirací a s jasnější představou o své další činnosti nejen na Moravě, ale i v českých zemích a dál i za jejich hranicemi.¹²⁷ Více než roční pobyt na svatých místech naplněný intenzivními duchovními prožitky zásadně ovlivnil jeho další činnost v moravské diecézi a výslednou podobu přeneseného biskupství. V Jeruzalémě totiž Jindřich Zdík našel zdroj inspirace a vzor pro založení premonstrátských kanonií na Strahově a v Litomyšli, které pojmenoval podle dvou památných míst ve Svaté zemi, totiž hory Sion a hory Olivetské,¹²⁸ kde se v době jeho pobytu nacházely augustiniánské kláštery. Olomoucká katedrála svázaná s Jeruzalémem prostřednictvím částečky svatého Kříže pak měla představovat jakýsi symbolický střed „malého domácího Jeruzaléma,“ tvořeného také Strahovem a Litomyšlí. V nové katedrále Zdík též zavedl řád svěcení kněžstva, jenž se výslovně hlásí ke svému jeruzalémskému původu.¹²⁹ Kostel sv. Václava měl zastupovat chrám Božího hrobu a za těchto okolností se součástí velkolepého projektu, který se vztahoval ke Svaté zemi, stalo i zřízení nové svatováclavské regulované kapituly v Olomouci.¹³⁰

2.3 Budování svatováclavské kapituly

Jako předlohu pro novou dvanáctičlennou katedrální kapitulu si jistě Zdík vzal společenství kanovníků při chrámu Božího hrobu. V tamní komunitě jako její přidružený člen totiž biskup Jindřich strávil významnou část svého pobytu ve Svaté zemi, mohl nahlédnout do společenství a sdílet jeho hodnoty, které, jak se zdá, neopustil ani po svém návratu do pastýřského úřadu. Stejně jako v Jeruzalémě se i nová olomoucká kapitula měla řídit zásadami společného života (*vita communis*), které pronikaly do světa kapitul už od poloviny 8. století a v souvislosti s reformačním a emancipačním hnutím v církvi se ve

¹²⁵ M. FLODR: „Neznámá“ autentika Jindřicha Zdíka. ČSPSČ 62, 1954, s. 226-229, zde s. 228. Obdobně *Vincetii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 410.

¹²⁶ J. HRBÁČOVÁ: *Rorgo Fretellus z Nazaretu († asi 1154). Descriptio de locis sanctis*. In: Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 28, č. 1.

¹²⁷ Srov. M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 181.

¹²⁸ *Vincetii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 410: „*monasterium regalis operis in monte Ztragov, quem alio nomine montem Syon nominavit, et aliud quoque in introitu Boemie Lutomisl, ei nomen montem Oliueti imponens, construxit.*“

¹²⁹ CDB I, s. 168-169, č. 163. Friedrichovu edici doplnil a zpřesnil J. BISTRICKÝ: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, s. 52-54 a 67-69, č. 2.

¹³⁰ J. BISTRICKÝ: *Historický obzor olomouckého hradu*, s. 83. S termínem malý, domácí nebo též bohemizovaný Jeruzalém nověji pracuje M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 181-182.

druhé polovině 11. a ve 12. století dočkaly své renesance.¹³¹ Jindřich Zdík také předpokládal, že kanovníci budou trávit celé dny i noci za zpěvu hymnů či v modlitbách v kostele a vzývat Boží moudrost pro tělesné a duševní blaho své i všech věřících.¹³² Aby se nová kapitula mohla nerušeně věnovat určenému způsobu života a kanovníci nebyli rozptylováni světskými starostmi, přičkl jim biskup zvláštní důchody. Zdůraznil však, že se tak stalo, aniž by tím byly ochuzeny statky biskupské.¹³³ Ze společného majetku kapituly potom pouze vyčlenil prebendu kapitulního děkana a v seznamu statků nezapomněl ani na společné stolování, které se mělo konat třikrát do roka.¹³⁴ Kromě majetkového zajištění však bylo nutné pro nové společenství vytvořit i prostorové zázemí. V těsném severním sousedství dómu, na místě, kde se mezitím začalo pohřbívat, založil Jindřich Zdík někdy na konci třicátých let 12. století sídelně-správní centrum diecéze a postupně zbudoval uzavřený komplex budov dnes známý jako Přemyslovský, biskupský nebo Zdíkův palác či jinak kapitulní dům.¹³⁵ Zde byly vytvořeny prostory nejen pro vlastní příbytek biskupa, ale i místo pro společný život kapituly, tedy pro kapitulní síň, společný refektář, tj. jídelnu a dormitář, tj. ložnici. Kapitula měla své zvláštní prostory umístěné, podle výsledků dosavadního bádání, ve východním křídle areálu (refektář a dormitář byl v patře) a přímý vstup do chóru kostela, v němž měli kanovníci vykonávat pravidelné společné modlitby, zajišťoval jižní portál.¹³⁶ Snad právě sloučení biskupské a kapitulní rezidence v jeden areál v těsné blízkosti kostela sv. Václava a povaha společného soužití zdejších kanovníků vedla letopisce Vincencia k užití slova klášter (*monasterium*) ve smyslu dokončeného Zdíkova díla.¹³⁷

Společně s ustanovením svatováclavské katedrální kapituly došlo též k zásadnímu kroku v otázce diecézní správy. Biskup Jindřich mezi členy nového společenství totiž povolal i šest správců moravských kostelů v Olomouci, Přerově, Spytihněvi, Břeclavi,

---

¹³¹ Podle J. BISTRICKÝ: *Historický obzor olomouckého hradu*, s. 82.

¹³² CDB I, s. 124-125, č. 116, zde s. 124: „*qui in ecclesia dei ymnis et orationibus die noctuque decenter insisterent et tam pro nostra quam pro omnium fidelium anime et corporis salute dei clementiam iugiter exorarent.*“

¹³³ CDB I, s. 124-125, č. 116.

¹³⁴ CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 120.

¹³⁵ Starší názory k otázce kapitulního domu přehledně shrnul a vyhodnotil D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 44-47.

¹³⁶ Dále viz A. MERHAUTOVÁ: *K olomouckému kapitulnímu domu*, s. 89-90; J. BISTRICKÝ: *Historický obzor olomouckého hradu*, s. 82-83.

¹³⁷ *Vincenii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 409. Nad výkladem s rozdílnými výsledky uvažovali také J. BISTRICKÝ: *Ještě k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře*. Umění 28, 1980, s. 382. J. BISTRICKÝ: *Historický obzor olomouckého hradu*, s. 79-82. A. MERHAUTOVÁ: *K olomouckému kapitulnímu domu*, s. 89. J. BISTRICKÝ: *Dvě poznámky k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře*. Umění 36, 1988, s. 289-296, zde s. 289-290.

Brně a Znojmě a přiznal jim titul arcijáhnů. Jejich vtažením do organizace své diecéze současně převedl do církevního centra i pozemkový majetek, jenž ke kostelům náležel, a položil základy farní sítě podřízené Olomouci.¹³⁸

2.3.1 Kanovníci u kostela sv. Petra

Při novém katedrálním chrámu byla založena nová dvanáctičlenná kapitula, zatímco u kostela sv. Petra se Jindřich Zdík rozhodl ponechat sbor čtyř kanovníků, kteří by zde vykonávali služby Boží.¹³⁹ Stalo se tak z výslovného pokynu moravského metropolitě Adalberta I., jenž translaci moravského biskupství někdy před koncem roku 1137 písemně schválil za podmínky, že se v kostele sv. Petra budou i nadále konat bohoslužby, jako se sluší pro místo, jež bylo zasvěceno Bohu.¹⁴⁰ Kanovníci zde tedy zůstali z důvodů udržování tradice a péče o chod kostela, ale také protože zde pobírali určité důchody. Vyplývá to se Zdíkovu ujištěním, že zabezpečením nové kapituly neochudil příjmy biskupství nebo kostel sv. Petra¹⁴¹ a shodně hovoří i kronikář Vincencius, který k roku 1141 mimo jiné zaznamenal, že Jindřich Zdík dokončil kostel sv. Václava, uvedl k němu dvanáct kanovníků a se svolením papeže Inocence II. sem přenesl biskupství bez toho, že by cokoliv odejmul kostelu sv. Petra.¹⁴²

Někdy ve druhé polovině 12. století potom pravděpodobně, dle výkladu Jana Bistřického, došlo ke sloučení obou kapitul, svatopetrské se svatováclavskou, což naznačuje listina olomouckého knížete Oldřicha z roku 1174.¹⁴³ Ta mezi svědky jmenuje celkem čtrnáct členů kapituly, z nich deset kanovníků a čtyři s titulem kanovník a arcijáhen. Jestliže už za Zdíka bylo arcijáhnů šest, dva z nich zřejmě nebyli právě přítomni. Přičteme-li tak ke čtrnácti uvedeným kanovníkům dva chybějící arcijáhny, dojdeme k celkovému počtu šestnáct, což by odpovídalo součtu dvanácti kanovníků od sv. Václava a čtyř od sv. Petra.¹⁴⁴

¹³⁸ Základní výklad k otázce arcijáhenství podal JAN, Libor: *Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské*. In: Vývoj církevní správy na Moravě, 9. – 10. října 2002, XXVII. Mikulovské sympozium. Edd. E. Kordiovský, L. Jan. Brno 2003, s. 7-20, zde s. 13-16.

¹³⁹ CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 118: „*in priori vero ecclesia deo sedula exhibituros obsequia quaruor canonicos ordinavimus*.“ Shodně CDB I, s. 124-125, č. 116, zde s. 124.

¹⁴⁰ CDB I, s. 115-116, č. 114, zde s. 116: „*in ecclesia, (...) divini officii celebratio, prout deo dicato loco expedit, á tua sollicitudine provideatur*.“

¹⁴¹ CDB I, s. 124-125, č. 116, zde s. 124.

¹⁴² *Vincentii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 409-410.

¹⁴³ CDB I, s. 239, č. 280.

¹⁴⁴ J. BISTRICKÝ: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, s. 38, pozn. 40.

2.4 Olomoucké skriptorium

Svoji speciální úlohu při budování „malého Jeruzaléma“ mělo olomoucké skriptorium, protože mělo celý projekt, jehož symbolickým středem byla svatováclavská katedrála společně s regulovanou kapitulou, naplňovat duchovním obsahem. Činnost skriptoria, jehož počátky sahají minimálně do poloviny třicátých let a snad až do samotných začátků episkopátu biskupa Jindřicha, je možné vnímat ve dvou fázích, z nichž ta první vyvrcholila na přelomu let 1141/1142, kdy došlo ke konečnému završení translace olomouckého biskupství. O druhé fázi potom lze hovořit zhruba od poloviny roku 1144.¹⁴⁵

Pro první etapu, kdy bychom sídlo skriptoria nejspíše našli na místě původního biskupského kostela sv. Petra, je příznačné, že pozornost byla zaměřena na pořízení základní výbavy nutné k zabezpečení chodu diecéze a její správy. V letech 1138 až 1142 tak vznikly nebo byly dokončeny kodexy, kterými Jindřich Zdík v pravém slova smyslu založil kapitulní knihovnu.¹⁴⁶ Šlo o nejnужnější liturgické knihy jako pontifikál, martyrologium, výklad Pavlových epištol, dvoudílný komentář sv. Řehoře Velikého ke starozákonní knize Job a zastoupena zde byla i dobově velmi aktuální kanonicko-právní literatura.¹⁴⁷ Intenzivní zážitky z návštěvy Svaté země, ale též z cesty do Říma, kterou biskup Jindřich podnikl někdy v čase po 12. dubnu 1139,¹⁴⁸ přinesly pochopitelně nové podněty i do produkce olomouckého skriptoria.¹⁴⁹ Jeruzalémská inspirace se jistě nejvíce promítla do řádu svěcení kněžstva, který z Jeruzaléma pocházel, Zdík ho upravil pro potřebu budované svatováclavské katedrály a vložil do svého pontifikálu.¹⁵⁰ Do roku 1138, tedy doby kdy se Jindřich Zdík vrátil ze Svaté země, se hlásí i autentika dokládající pravost třísky svatého Kříže, jež biskup darem obdržel od patriarchy Viléma I.¹⁵¹ S první fází činnosti olomouckého skriptoria je potom spojován také vznik Olomouckého kolektáře, dříve zvaného jako *Horologium olomoucké*, tedy souboru oficií a modliteb, jenž byl

---

¹⁴⁵ Problematiku olomouckého skriptoria s ohledem na starší názory přehledně analyzuje a zpřesňuje D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 78-84. Originálně zde uvažuje nad chronologií jeho činnosti.

¹⁴⁶ Srov. M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 183.

¹⁴⁷ Podle D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 78-79. Přehledně též J. BISTRICKÝ: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, s. 51-54.

¹⁴⁸ CDB I, s. 129 č. 123; *Monachi Sazawiensis continuatio Cosmae*. FRB II., s. 260. Faktografický přehled události podává V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 645-647.

¹⁴⁹ Jan Bistřický rok 1138 pokládá teprve za počátek první fáze činnosti skriptoria. (J. BISTRICKÝ: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, s. 65.)

¹⁵⁰ Řád svěcení kněžstva edičně vydal G. Friedrich (CDB I, s. 168-169, č. 163.) a J. BISTRICKÝ: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, s. 67-69, č. 2.

¹⁵¹ M. FLODR: „*Neznámá*“ *autentika Jindřicha Zdíka*, s. 226-229. Miroslav Flodr autentiku objevil a jako první ji vydal.

pravděpodobně určen pro potřeby nové kapituly u kostela sv. Václava. Nejedná se o dílo řadových písařů skriptoria, ale k jeho vytvoření si biskup Jindřich přizval písaře „R“, který patřil k benediktinské komunitě z nedalekého kláštera na Hradisku. Na bohaté výzdobě rukopisu se podílel malíř Hildebert se svým mladým učedníkem Everwinem pocházející z Porýní, snad z Kolína nad Rýnem.¹⁵² Výjimečnému zájmu badatelů se těší úvodní miniatura kolektáře se skupinou postav, mezi nimiž je i sám biskup Jindřich Zdík zobrazený v prosebném gestu, jak žádá o ochranu svatého Řehoře. Výkladem miniatury se soustavně zabýval Jan Bistrický, který vyslovil domněnku, že dedikační obraz má připomínat příběh kostela sv. Václava od jeho založení až po vysvěcení.¹⁵³ Na Bistrického pojetí navázala Anežka Merhautová, jež však naznačený výklad odmítla s upozorněním, že na miniatuře chybí postava sv. Václava a namísto kanovníků olomoucké kapituly zde Hildebert vymaloval skupinu benediktinů z Hradiska.¹⁵⁴ Nověji v úvahách pokračovali Pavol Černý s Daliborem Havlem,¹⁵⁵ kteří zařadili úvodní miniaturu kolektáře do kategorie memoriálních obrazů, což naskýtá možnost celou dedikaci chápat širěji jako přímluvu za celé dílo biskupa Jindřicha Zdíka.¹⁵⁶

Vrchol činnosti „prvního“ skriptoria bezesporu představují dvě nedatované listiny, jejichž vznik klade Jan Bistrický k přelomu let 1141 a 1142.¹⁵⁷ Oba dokumenty, které byly vydané Jindřichem Zdíkem a zřejmě byly opatřeny i biskupovou pečetí, přímo souvisí s jeho nejvýznamnějším činem, k němuž se Zdík po celý čas této první fáze připravoval. Je to listina o přenesení olomouckého biskupského stolce od kostela sv. Petra k nově dobudovanému chrámu sv. Václava a listina o zřízení dvanáctičlenné kapituly u sv. Václava.¹⁵⁸ Společně tyto translační listiny tvoří rámec přenesení moravského biskupství, jelikož určily právní rozměr celého aktu.

---

¹⁵² Podle J. BISTRICKÝ: *Písemnosti a rukopisy Jindřicha Zdíka*, s. 54. J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 33. D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 81.

¹⁵³ J. BISTRICKÝ: *Dedikační obraz olomouckého kolektáře*. *Umění* 24, 1976, s. 407-416. J. BISTRICKÝ: *Ještě k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře*, s. 382. J. BISTRICKÝ: *Dvě poznámky k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře*, s. 289-296. J. BISTRICKÝ: *Zdíkovy listiny*. *ČČH* 96, 1998, s. 292-306.

¹⁵⁴ A. MERHAUTOVÁ: *Poznámky k titulnímu obrazu Horologia olomouckého*. *Umění* 33, 1985, s. 29-33. A. MERHAUTOVÁ: *K olomouckému kapitulnímu domu*, s. 88-89.

¹⁵⁵ P. ČERNÝ – D. HAVEL: *Olomoucký kolektář, dříve zvaný Horologium olomoucké*. In: *Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy*. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 107-116, č. 53, zde s. 114-115.

¹⁵⁶ M. WIHODA: *Morava v době knížecí*, s. 183 a 275-278.

¹⁵⁷ Polemika kolem datace uvedených listin byla představena v úvodu této závěrečné práce.

¹⁵⁸ Důkladnou diplomatickou kritiku obou listin provedl J. BISTRICKÝ: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, s. 35-51 a 57-64. Nověji na jeho závěry navazuje a zpřesňuje je D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s.79-81.

V první z nich biskup Jindřich pečlivě shrnul veškerý vývoj událostí kolem translace. Výklad započal u původního biskupského kostela sv. Petra, jenž byl pro svoji úlohu nevhodný, a proto olomoucký kníže Václav biskupovi nabídl nedokončený kostel sv. Václava, který na olomouckém hradě založil jeho otec kníže Svatopluk. Dále Jindřich Zdík zdůraznil, že přenesení bylo schváleno všemi autoritami od papeže Inocence II., přes mohučského arcibiskupa Adalberta až po pražského knížete Soběslava. Současně také Zdík rozhodl ponechat u kostela sv. Petra čtyři kanovníky, aby zde vykonávali bohoslužby.¹⁵⁹ Následně vypočetl vlastnická práva olomouckého kostela, protože biskupská privilegia měla být částečně poškozena stářím nebo ztracena ve válečných zmatcích. Součástí tohoto dokumentu je tedy i podrobný soupis církevního majetku, od celých vesnic až po jejich díly a různé příjmy. Nejprve jsou zde zařazeny majetky olomouckého kostela (zřejmě kostela sv. Petra), dále statky probošství sv. Václava, tedy nového biskupského sídla, a ve zbytku seznamu je vyjmenovaná hmotná výbava přerovského, spytihněvského, břevlanského, brněnského a znojemského kostela.¹⁶⁰ Zřízení nové dvanáctičlenné katedrální kapituly zajistil biskup zvláštním privilegiem. V něm přiřkl novému společenství speciální důchody, zdůraznil však, že tak učinil, aniž by byly ochuzeny biskupské statky nebo kostel sv. Petra. Jindřich Zdík zde také ustanovil, že se kanovníci budou řídit zásadami společného života a dnem i nocí setrvávat v modlitbách či za zpěvu hymnů.¹⁶¹ Totéž potvrzuje i zpráva pražského kanovníka Vincencia z roku 1141, že biskup Jindřich dokončil kostel sv. Václava, který na olomouckém hradě začala stavět první knížata této země, usadil zde dvanáct kanovníků a s dovolením papeže Inocence II. sem přenesl biskupství bez toho, že by cokoliv odejmul kostelu sv. Petra. Katedrálu také ozdobil částečkou dřeva sv. Kříže, cennými církevními rouchy a zlatým racionálem.¹⁶²

**

Završení translace biskupství a zřízení kapituly, čemuž předcházela Zdíkova misijní cesta do Pruska, o níž je však podle vyšehradského kronikáře „lépe mlčeti, protože (biskup) usiloval nadarmo,“¹⁶³ bylo uskutečněno za pohnuté politické atmosféry. Když

¹⁵⁹ CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 117-118.

¹⁶⁰ CDB I, s. 116-123, č. 115, zde s. 118-123.

¹⁶¹ CDB I, s. 124-125, č. 116, zde s. 124.

¹⁶² *Vincetii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 409-410.

¹⁶³ *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 235: „*melius est silere de eius itinere, quoniam in vanum laboravit (...)*.“ Dále viz *Annales Gradicensis et Opatowicenses*. MGH SS XVII, s. 651.

totiž začátkem roku 1140 zemřel český kníže Soběslav, ujal se prázdného stolce namísto jeho syna Vladislava, jak bylo předem dohodnuto, Soběslavův stejnojmenný synovec Vladislav II. Moravská knížata od počátku sledovala nastolení Vladislava II. s nevolí, poskytla azyl jeho českým protivníkům a nakonec přešla k otevřenému odboji.¹⁶⁴ Ještě než k tomu došlo, pokusil se Jindřich Zdík přispět ke zklidnění situace a jménem Vladislava II. jednal s olomouckým knížetem Otou.¹⁶⁵ Jednání bylo neúspěšné a snad právě neústupnost knížete Oty a celkově neklidné politické klima přispělo k rozhodnutí biskupa Jindřicha, aby završil svoji mnohaletou práci a po deseti letech úsilí přenesl sídlo moravského biskupa.¹⁶⁶ Došlo k tomu vydáním dvou listin, které právně završily translaci biskupství a zajistily platnost provedených reforem, které s ní přímo souvisely. Na přelomu let 1141 a 1142 tak bylo dokončeno zcela výjimečné a nadčasové dílo. Jindřich Zdík dokázal podstatným způsobem přeměnit organizační strukturu a poměry moravského biskupství a v Olomouci vybudoval „jeden z nejzajímavějších a vyspělých církevních areálů v celé střední Evropě.“¹⁶⁷

Vraťme se ale nyní do konce třicátých let, tedy do doby, kdy se biskup Jindřich plný dojmů, náboženského nadšení i mnoha plánů vrátil ze Svaté země. V tomto čase nejenže navázal na své rozpracované dílo v Olomouci, jež obohatil o nové podněty, ale započal též usilovat o založení nového kláštera, do kterého už za nedlouhý čas měl být uveden nový řád řeholních kanovníků podporující po celé Evropě myšlenky církevní reformy, řád premonstrátů.

---

¹⁶⁴ Srov. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 34-35. K nástupu Vladislava II. na pražský knížecí stolec a následným nepokojům přehledně J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*, s. 230-232. Nověji s akcentem na moravské poměry M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 186-191.

¹⁶⁵ Události popisuje *Vincentii canonici Pragensis Annales*. FRB II, s. 410-411.

¹⁶⁶ Srov. M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 186. V opačném smyslu uvažuje J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*, s. 248, který zjištěnou politickou situaci chápe jako argument, proč právě v této době k translaci dojít nemohlo.

¹⁶⁷ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 50.

3. Uvedení reformních řádů na české území

Své reformní snahy a celkové úsilí o podporu a povznesení církve neomezil olomoucký biskup Jindřich jen na území svěřené diecéze. Jeho zásluhou počaly ožívat styky českých zemí s papežskou kurií, které byly na několik desítek let přerušeny a s nimi i vliv kurie na církevní poměry v zemi. Zdík byl s papeži v častém kontaktu a římská kurie mohla alespoň touto nepřímou cestou, prostřednictvím biskupa, přispívat k prosazování reformem na Moravě i v Čechách a podporovat biskupovu práci na emancipaci církve.¹⁶⁸ Dobré vztahy udržoval biskup Jindřich také s vládnoucími vévody, stejně jako s pražskými biskupy.¹⁶⁹ A právě společenské zázemí, které Zdíkovi poskytlo vlivné společenství známých ve spojení s politickou i hmotnou podporou pražských knížat,¹⁷⁰ a také samozřejmě samotný věhlas osobnosti olomouckého biskupa Jindřicha utvořily vhodné podmínky pro uskutečnění dalších jeho plánů zrovna v rodných Čechách.¹⁷¹ Ze Zdíkovy iniciativy a za jeho přispění proto ve 12. století na území přemyslovských držav mohly proniknout dva nové řády, premonstráti a cisterciáci. Oba vzešly z dobových reformních a modernizačních snah a jako nositelé jejich ideálů hrály důležitou roli v biskupově činnosti. Především tedy řád premonstrátů, který si Jindřich Zdík velmi oblíbil pravděpodobně pro duchovní orientaci těchto vyznavačů augustiniánské řehole, která byla jeho osobnosti, váhající mezi životem v tichu a rozjímání a aktivním přístupem k vnějšímu světu, bližší.¹⁷² Dva nově zřízené premonstrátské kláštery měly společně s olomouckou katedrálou a kapitulou vytvořit onen „malý domácí Jeruzalém“, velkolepý projekt, který si Zdík pro dědičné přemyslovské državy připravil.

---

¹⁶⁸ Srov. K. KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, s. 35-36, 125, 128-129.

¹⁶⁹ O Zdíkově vztahu s pražskými biskupy uvažoval např. M. FLODR: *Skriptorium olomoucké*, s. 27, pozn. 25.

¹⁷⁰ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 51.

¹⁷¹ Naopak v jeho vlastní diecézi komplikovaly Zdíkovu činnost neshody s moravskými knížaty. Vzpomeňme např. zde již probraný konflikt o ves Blansko. (*Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 223-224.)

¹⁷² O svém osobním dilematu, které řešil během pobytu ve Svaté zemi, píše Jindřich Zdík ve strahovské zakládací listině (*CDB I*, s. 157-161, č. 156, zde s. 159.). Řád premonstrátů mu zřejmě zaimponoval, protože se řídil řeholí sv. Augustina usilující o harmonické sloučení obou protikladných tendencí *vita activa* a *vita contemplativa* (Dále viz J. BISTRICKÝ: *Historický obzor olomouckého hradu*, s. 82-83.)

3.1 Hora Sion a hora Olivetská

Rozhodnutí založit nový domácí klášter uzrálo v mysli Jindřicha Zdíka během jeho pobytu ve Svaté zemi v letech 1137-1138.¹⁷³ Někdy v čase po svém návratu do vlasti, jistě však před 8. srpnem 1139, získal pro svůj plán souhlas pražského biskupa Jana, který budoucí fundaci bohatě obdaroval, a rovněž českého knížete Soběslava I. Ačkoliv oba jmenovaní, biskup i kníže, zanedlouho zemřeli, stejné podpory se Zdíkovi v jeho úmyslu dostalo i od nového biskupa Oty a knížete Vladislava II. Tolik o počátcích nového kláštera vypráví Zdíkem vydané zakládací privilegium strahovské kanonie,¹⁷⁴ jež právě Vladislava II. a jeho manželku Gertrudu Babenberskou zmiňuje jako spoluzakladatele, kteří nový klášter bohatě obdařili. Uvedená listina naopak pomíjí sázavského opata Silvestra, který na krátký čas usedl na biskupský stolec po smrti Janově, což nelze vysvětlit jinak, než že se fundace nijak neúčastnil a ani jinak vzniku nového kláštera nepomohl.¹⁷⁵ Přípravné práce byly zřejmě zásluhou mocných podporovatelů, kteří představovali špičku domácí světské i církevní hierarchie, značně uspišeny, a tak se již roku 1140, snad v jeho první polovině,¹⁷⁶ v západním předpolí Pražského hradu, na Strahově, usadila skupina řeholníků v čele s opatem Blažejem,¹⁷⁷ který měl být podle barokní tradice dříve kaplanem Jindřicha Zdíka.¹⁷⁸ Že byl tento konvent doslova sehnán za každou cenu, napovídá zpráva milevského opata Jarlocha, který popisuje, jak biskup „shromažďoval odkudkoliv mohl řeholní bratry,“¹⁷⁹ avšak zda se opravdu jednalo o augustiniánskou komunitu, se lze pouze domnívat na základě nepřímých důkazů.¹⁸⁰

Zjitřená politická situace prvních let panování Vladislava II., kterému moravská knížata odeprěla poslušnost a dokonce se odhodlala k otevřenému odboji, jistě zaměstnala

---

¹⁷³ Důkladný výčet badatelů, kteří ve shodě považují rozhodnutí o založení kláštera za výsledek cesty do Jeruzaléma, předkládá A. MERHAUTOVÁ – P. SOMMER: *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*. Umění 47, 1999, s. 154-168, zde s. 164-166, pozn. 2.

¹⁷⁴ CDB I, s. 157-161, č. 156, zde s. 159. G. Friedrich tuto nedatovanou listinu časově zařadil do let 1143-1148. J. Bistřický jeho poměrně široké vymezení zpřesňuje a vznik listiny klade do let 1143-1144 (J. BISTRICKÝ: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, s. 54-55.). Nejnověji se diplomatické kritice věnuje D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 85-87.

¹⁷⁵ Srov. A. MERHAUTOVÁ – P. SOMMER: *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*, s. 155.

¹⁷⁶ Jistě tomu bylo někdy v čase po 17. únoru 1140, kdy se českým knížetem stal Vladislav II. Srov. M. POJSL: *Jindřich Zdík biskup olomoucký (1126-1150)*, s. 57. Nověji shodně M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 182.

¹⁷⁷ *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 485.

¹⁷⁸ P. SOMMER: *K začátkům premonstrátské kanonie v Praze na Strahově*. AP 5, 1984, s. 97-102, zde s. 98-99.

¹⁷⁹ *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 485: „*coadunando undecunque posset religiosos fratres*“

¹⁸⁰ K tomu zevrubně A. MERHAUTOVÁ – P. SOMMER: *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*, s. 155.

pozornost knížete i biskupa a odvedla je od dohledu nad novou fundací. Jindřich Zdík se toho času rozhodl právně završit své renovační dílo v Olomouci, tedy přenést sídlo moravského biskupa, ale hlavně se ve sporu o nástupnictví na pražský trůn od samého počátku postavil aktivně na stranu Vladislava II. Tento postoj vynesl Zdíkovi dva a půl roku trvající nucený pobyt mimo jeho diecézi,¹⁸¹ Zdík však zůstal i nadále pražskému knížeti oddaným politickým rádcem a snažil se pro něj získávat podporu doma i v zahraničí.¹⁸² A právě jedno z diplomatických poslání jej přivedlo v květnu roku 1142 do bavorského Windberku, kde ve zdejší premonstrátské kanonii vysvětil dva klášterní oltáře.¹⁸³ Zde mohl poprvé blíže poznat premonstrátský řád a jeho organizaci, a ačkoliv nelze vyloučit možnost, že se Jindřich Zdík již dříve mohl zabývat myšlenkou, že na Strahov přivede právě tento řád, návštěva ve Windberku znamenala jistě silný, až dokonce rozhodující impuls k uskutečnění tohoto záměru.¹⁸⁴ Když se potom ještě téhož roku, po porážce vzbouřenců v čele s moravskými Přemyslovci, domácí pozice Vladislava II. upevnila,¹⁸⁵ nastala vhodná doba i pro další budování Strahovského kláštera.

Pro pražského knížete nyní představovalo založení velkorysé klášterní fundace společensky téměř nezbytný krok, jímž by stabilizoval své postavení¹⁸⁶ a tak souhlasil se Zdíkovým návrhem stávající komunitu reformovat a povolal na Strahov premonstráty. V roce 1142 se proto Jindřich Zdík obrátil na generální kapitulu v Prémontre s žádostí o vyslání premonstrátského konventu z kláštera ve Steinfeldu. Kapitula Zdíkovi „poskytla svůj souhlas a nic z toho, o co žádal, mu neodepřela,“ což mu sdělila listem vzniklým po 22. květnu 1142, jímž mu oznámila příchod vyžádané komunity.¹⁸⁷ Ještě v roce 1142 tedy do Prahy dorazili první steinfeldští kanovníci, které vedl probošt Eberwin. Po jeho rychlém návratu stál v čele skupiny, jejímž úkolem bylo zajistit výstavbu provizorních dřevěných příbytků pro nový konvent, Gotšalk z Porýní. Koncem roku 1143 pak Eberwin na Strahov

---

¹⁸¹ Události důkladně popsal již V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 765-782.

¹⁸² Srov. *Annales Gradicensis et Opatowicenses*. MGH SS XVII, s. 651.

¹⁸³ *Historiae et Annales Windbergenses*. Ed. Philippus JAFFÉ. MGH SS XVII, Hannover 1861, s. 559-565, zde s. 563.

¹⁸⁴ D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 86.

¹⁸⁵ Faktograficky události podává nověji také J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*, s. 230-232.

¹⁸⁶ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 51.

¹⁸⁷ CDB I, s. 135-136, č. 133. Do doby po 22.5.1142 datuje list J. BISTRICKÝ: *Písemnosti Jindřicha Zdíka. Texty a překlady*. In: Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci. Edd. J. Bistrický, M. Pojzl. Olomouc 1982, s. 77-138, zde s. 113.

přivedl definitivní konvent a prvním opatem se stal Gezo,¹⁸⁸ původně kanovník a strážce hlavního kostela v Kolíně nad Rýnem, „muž bohatý a rozkoše milovný,“ po svém obrácení člen steinfeldské komunity.¹⁸⁹ Kam se odebrali dosavadní strahovští řeholníci, zda splynuli s novým konventem či zda jejich společenství padlo za oběť vyhoceným politickým událostem roku 1142,¹⁹⁰ o tom není přímých zpráv. Podnětné vysvětlení předložili A. Merhautová s P. Sommerem, když Zdíkovu poznámku proč se rozhodl na Strahov pozvat právě premonstráty ze Steinfeldu, že je předchází výborná pověst a že mají „zvyšovat zbožnost řeholníků a jejich oddanost svatému životu a klášterní dokonalosti“¹⁹¹ vztáhli na polepšování řeholníků Blažejova konventu, kteří na Strahově nadále žili.¹⁹² Dále pak v souvislostech interpretovali i odchod části kanovníků, ke kterému došlo bez Zdíkovy dovolení a za něž se musel přimlouvat papež Eugen III. V listu, který je kladen do let 1145-1146, papež říká, že utečenci ze Strahova, kteří jeho dopis přinášejí Zdíkovu, k němu (papeži) přišli a oznámili, že „svedeni jakými bratry ... opustili od Tebe založený klášter ... bez povolení ... Když se však do toho kláštera vrátili, jejich bratří je nechtěli přijmout ... žádáme Tvou lásku a nařizujeme, abys ... zařídil jejich opětné přijetí, jestliže jsou tamním bratřím přijatelní.“¹⁹³ Útěk některých členů vysvětlují Merhautová a Sommer jako důsledek napětí mezi prvotní strahovskou komunitou, která zřejmě nepřijímala přísnou premonstrátskou řeholi s nadšením, a steinfeldskými kanovníky.¹⁹⁴

Nový premonstrátský konvent se zásadní finanční podporou pražského vévody brzy zahájil stavbu kamenných budov. Zřejmě již roku 1143 se započalo s budováním kamenné strahovské baziliky, konkrétně její východní části,¹⁹⁵ a základy nového kostela snad posvětil sám Jindřich Zdík.¹⁹⁶ Jinak však nelze s rolí biskupa Jindřicha jako stavebníka

---

¹⁸⁸ Výpověď letopisce Jarlocha (*Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 484-486.) do značné míry potvrzuje strahovská zakládací listina (*CDB I*, s. 157-161, č. 156, zde s. 160.). Dále viz *CDB I*, s. 135-136, č. 133.

¹⁸⁹ O Gezovi a jeho obrácení *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 486-487.

¹⁹⁰ V tomto smyslu uvažuje Jan Bystřický, který se domnívá, že první strahovský konvent zanikl, nejspíš se rozutekl při obléhání Pražského hradu v květnu 1142. J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 36. Obdobně tuto první etapu jako neúspěšnou nazývají P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997, s. 443.

¹⁹¹ *CDB I*, s. 157-161, č. 156, zde s. 159-160.

¹⁹² A. MERHAUTOVÁ – P. SOMMER: *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*, s. 155.

¹⁹³ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I (396-1199)*. Ed. Antonín BOČEK. Olomouc 1836, s. 238, č. 258.

¹⁹⁴ A. MERHAUTOVÁ – P. SOMMER: *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*, s. 156.

¹⁹⁵ Ke stavebnímu vývoji premonstrátské baziliky na Strahově přehledně P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 442-451. S rozbořem strašších názorů se problematice podrobně věnovali A. MERHAUTOVÁ – P. SOMMER: *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*, s. 157-164.

¹⁹⁶ A. MERHAUTOVÁ – P. SOMMER: *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*, s. 157.

v plném smyslu tohoto pojmu na Strahově počítat.¹⁹⁷ Vystupuje zde spíše jako iniciátor fundace a duchovní hybatel celé události. Právě šťastná volba mateřského kláštera v porýnském Steinfeldu byla jistě výsledkem jeho hojných kontaktů ze západoevropskými intelektuálními centry¹⁹⁸ a také samotný nový název kláštera hora Sion (*Mons Sion*)¹⁹⁹ jasně odkazuje na osobu Jindřicha Zdíka i kořeny jeho inspirace.

Třetí částí „malého domácího Jeruzaléma“ se stala premonstrátská kanonie v Litomyšli, nově hora Olivetská (*Mons Oliveti*), o jejímž založení nás zpravuje pražský kanovník Vincencius a po něm Jarloch Milevský.²⁰⁰ Na místě budoucího premonstrátského kláštera fundoval již před rokem 1100 pražský kníže Břetislav II. nový kostel, který se nacházel na návrší nad pozdější Litomyšlí, zřejmě poblíž staršího knížecího hradu v Benátkách se starším kostelem sv. Klimenta.²⁰¹ V období Břetislavovy vlády byla postavena pravděpodobně trojlodní bazilika s východním závěrem, který byl tvořen pyramidálně seskupenou trojicí apsid. Hlavní apsidě byl pak předložený čtvercový chór.²⁰² Typ stavby variující kompozice českých zeměpanských a klášterních bazilik nevyklučuje možnost, že stavba mohla být určena benediktinskému konventu.²⁰³ Již Václav Novotný sice odmítl tezi, že před premonstráty zde byli usazeni benediktini,²⁰⁴ když se však nověji touto problematikou důkladně zabýval Karel Severin, předložil poměrně přesvědčivé, ač nepřímé, doklady, které takovou rekonstrukci umožňují.²⁰⁵ Nejasnosti zůstávají ale také v otázce přesného časového určení, kdy vůbec došlo k uvedení premonstrátů do Litomyšle. Kronikář Vincencius tuto událost zasadil do kontextu roku 1141, ačkoliv jeho řazení za fundaci kláštera na Strahově²⁰⁶ by lépe odpovídalo době po roce 1142. Dalibor Prix

---

¹⁹⁷ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 52.

¹⁹⁸ D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 86-87.

¹⁹⁹ *Vincetii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 410.

²⁰⁰ *Vincetii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 410. *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 491.

²⁰¹ Problematiku uvedení premonstrátů do Litomyšle s odkazy na další literaturu shrnuje D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 53-54.

²⁰² K objektu přehledně A. MERHAUTOVÁ: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971, s. 160-161. Románská dispozice stavby byla zjištěna výzkumem Archeologického ústavu ČSAV pod vedením Květy Reichertové v letech 1959-1960 (Výsledky podala K. REICHERTOVÁ: *Odkrytí a výzkum románské baziliky v areálu litomyšlského zámku*. PP 22, 1962, s. 171-176, 192.).

²⁰³ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 53.

²⁰⁴ V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 381-384. Jeho názor, že Břetislav založil významný kostel, zamýšlený jako veliký kostel farní přijali P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 345.

²⁰⁵ K. SEVERIN: *Bazilika Panny Marie a její význam v dějinách Litomyšle*. AH 31, 2006, s. 291-301.

²⁰⁶ *Vincetii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 410: „*monasterium regalis operis in monte Ztragov, quem alio nomine montem Syon nominavit, et aliud quoque in introitu Boemie Lutomisl, ei nomen montem Oliueti imponens, construxit.*“ Ve shodě *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 491: „*fundata est Strahoviensis ecclesia nec non et Lithomysslensis, quam appellavit montem Oliveti.*“

v souvislosti s hledáním možné datace též připomněl skutečnost, že po neúspěšném násilném útoku na Jindřicha Zdíka, který v zimě roku 1145 vedl znojemský kníže Konrád II., se pronásledovaný biskup v přestrojení dostal díky pomoci dvou sedláků právě do Litomyšle, kde už další ochranu převzal pražský vévoda Vladislav, jenž pro něj poslal bezpečný doprovod.²⁰⁷ To může vést k úvahám, že Jindřichova intervence ve prospěch premonstrátů snad spadá až do času kolem roku 1145.²⁰⁸ Ve druhé polovině 12. století potom nová premonstrátská kanonie dokončila stavbu baziliky a v duchu svých obvyklých českých řádových tradic jí rozšířila o dvouvěžové západní průčelí s honosným portálem v ose.²⁰⁹ Shodně, jako tomu bylo u kláštera na hoře Sion, lze i v případě litomyšlské fundace biskupa Jindřicha Zdíka spatřovat v jeho typické roli inspirátora a iniciátora zřízení nového premonstrátského konventu, který snad vystřídal dříve zde usídlené benediktinské mnichy. Právní rámec celé události však zjevně dodaly osoby k tomu kompetentní, knížecí manželský pár, kterému také kronikář připsal úlohu na výstavbě kláštera.²¹⁰

3.2 Další premonstrátské kláštery v Čechách: Doksany, Želiv

Biskup Jindřich byl velkým příznivcem řádu premonstrátů a mimo jeho nesporné zásluhy na zřízení dvou výše představených konventů na Strahově a v Litomyšli lze Zdíkovu podporu a účast spatřovat též při dalším rozšiřování řádu na území přemyslovských držav. Snad již roku 1143²¹¹ byl v Doksanech nad Ohří u Litoměřic založen první ženský premonstrátský klášter. Ačkoliv se zde role fundátorů omezila pouze na knížete Vladislava II. a jeho choť Gertrudu, jejich zaujetí premonstráty je jistě na místě chápat v souvislosti se Zdíkovou náklonností k nim.²¹² První komunita řeholních panen

---

²⁰⁷ Událost velmi podrobně zanamenal *Vincentii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 414-416. J. Bistřický Vincenciovu zprávu označuje dokonce jako „barvitě líčení, které by mohlo sloužit jako podklad pro filmový scénář.“ (J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 38.). Dále viz *Annales Gradicensis et Opatowicensis*. MGH SS XVII, s. 652.

²⁰⁸ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 54. Rok 1145 je obecněji přijímán, uvádí jej např. M. POJSL: *Jindřich Zdík biskup olomoucký (1126-1150)*, s. 57; nejnověji M. WIHODA: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*, s. 139.

²⁰⁹ A. MERHAUTOVÁ: *Raně středověká architektura v Čechách*, s. 161. Podobně A. MERHAUTOVÁ – D. TŘEŠTÍK: *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Praha 1983, s. 175.

²¹⁰ *Vincentii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 410.

²¹¹ K otázce datace založení doksanského kláštera přehledně P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 212-213.

²¹² Srov. D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 52. Ve shodě M. POJSL: *Jindřich Zdík biskup olomoucký (1126-1150)*, s. 57.

byla do Čech povolána z Dünnwaldu nacházejícím se v diecézi Kolín nad Rýnem,²¹³ což odpovídá skutečnosti, že kanonie v Doksanech vznikla v těsné návaznosti na založení mužského konventu na Strahově, jenž byl osazen právě bratry ze Steinfeldu, mateřského kláštera dünnwaldských řeholnic. Příznačné je, že se podle konventní tradice vysvěcení kanonie roku 1144 kromě pražského biskupa Oty účastnil i Jindřich Zdík.²¹⁴

Roku 1149 přispěchal olomoucký biskup také na pomoc strádajícímu společenství premonstrátských řeholníků v Želivě. Zde byl založen kolem poloviny roku 1144 z iniciativy pražského biskupa Oty benediktinský klášter. V jeho čele stanul Reginard, asi původem sázavský mnich, pod jehož vedením započala stavba kostela sv. Petra. Ten byl vysvěcen biskupem Otou někdy před 10. červencem 1148.²¹⁵ Otův nástupce v biskupském úřadu Daniel I. původní benediktinskou komunitu ale již počátkem roku 1149 vypudil a „protože se mu náš řád na Strahově velmi líbil a chtěl si podle jeho vzoru zařídit želivský klášter, vyslal poselství do Steinfeldu a žádal odtud konvent i s opatem.“²¹⁶ Kronikář Jarloch ve shodě s Mnichem sázavským uvádí, že benediktini byli očerňováni od lidí z Danielovy blízkosti, což bylo důvodem, proč nechal Daniel bez jakéhokoliv vyšetření mnichy vyhnat.²¹⁷ Sázavský kronikář se pak na rozdíl od Jarlocha podivuje nad biskupovým činem a jeho rozhodnutí soudí jako kruté a přehnané.²¹⁸ O vyhnání mnichů Daniel ve své žádosti zaslané do steinfeldského kláštera pomlčel²¹⁹ a ještě roku 1149 do Želiva dorazila nová komunita premonstrátů vedená schopným Gotšalkem. Ten byl již účasten počátků premonstrátské kanonie na Strahově a nyní se stal prvním želivským opatem. Společenství se však muselo potýkat s vážným hmotným nedostatkem, jelikož benediktini ještě před svým odchodem „schválně vše roznesli, všechno spotřebovali“ a jak milevský opat Jarloch dále vypravuje „biskup také, který je uvedl, žádného více

---

²¹³ *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 467.

²¹⁴ P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 213. Dále viz A. ŽÁK: *Listy Oldřicha, probošta Steinfeldského do Čech a na Moravu zaslané. Paběrky z klášterních kodexů XII. století*. Praha 1900, s. 25, pozn. 3. Ze středověkých budov konventu dodnes existuje výjimečná románská konventní bazilika, ve značné míře dochovaná v podobě z 12. století. K objektu např. D. LÍBAL: *Románský kostel kláštera premonstrátek v Doksanech*. ZPP 6, 1942, s. 61-65; A. MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ: *Západní krypta doksanského kláštera*. Umění 12, 1964, s. 76-81.

²¹⁵ *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 487. Dále viz A. MERHAUTOVÁ: *Raně středověká architektura v Čechách*, s. 370.

²¹⁶ *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 488: „*Et quia ordo noster in Ztrahow multum ei complacebat, cuius ad instar Syloensem domum informare gestiebat, missa legatione in Steinveld petivit inde conventum cum abbate in locum, ...*“

²¹⁷ *Monachi Sazawiensis Continuatio Cosmae*, FRB II, s. 268- 269. *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 487.

²¹⁸ *Monachi Sazawiensis Continuatio Cosmae*, FRB II, s. 269.

²¹⁹ *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 488: „*... sed de personis eiiciendis omnio tacuit.*“

milosrdenství jim neprokázal, ani almužny jim neposkytl, jakoby dost nebylo, že je poslal do prázdného statku.²²⁰ Když potom olomoucký biskup Jindřich a známý podporovatel řádu premonstrátů v českých zemích trávil čas kolem vánočních svátků roku 1149 v nedalekém Golčově Jeníkově, vypravil k němu opat Gotšalk několik bratří s prosbou o pomoc.²²¹ Želivští řeholníci byli ihned vyslyšeni a z vážné nouze jim Jindřich Zdík štědře pomohl.²²² Bez významu není ani skutečnost, že i toto místo dostalo biblické jméno *Siloe*, údajně pro podobu s pramenem ve Svaté zemi.²²³

3.3 Vztah k benediktinům: Klášter Hradisko u Olomouce

Z předchozího výkladu je patrné, že snad v Litomyšli, jistě však v Želivu a jak bude také ukázáno stejně i v hradištském klášteře u Olomouce došlo k usazení nové premonstrátské kanonie na úkor dříve zde pobývajících benediktinského společenství, které bylo z daného místa vypuzeno. Je paradoxní, že k šíření řádu premonstrátů, jenž se plně ztotožňoval s kuriálním programem reformy, bylo použito prostředku, který s církevními emancipačními snahami nebyl ve shodě. K vyhnání totiž často docházelo v souladu se zásadou o soukromém vlastnictví klášterů, z nichž majitelé bývalé držitele prostě vypověděli.²²⁴ Možnou příčinou takového postupu mohla být skutečnost, že přenechání již zařízených benediktinských klášterů nově přichozím premonstrátům bylo nejefektivnějším způsobem rychlého uvedení řádu do země.²²⁵ Velice pravděpodobně zde však významnou roli sehrály i osobní zájmy biskupa Jindřicha Zdíka, jehož stěžejní úloha na uvedení a rozšiřování tohoto řádu dodržujícího řeholi sv. Augustina na českém území je nepopíratelným faktem. Důvody Zdíkovy averze k černým mnichům, jež se zřejmě vyhrotila po konfliktech s moravskými knížaty v letech 1142-1144, nejsou jasné.²²⁶ Ale snad mohla nějak souviset s relativně samostatným postavením hradištských benediktinů a jejich loajalitou k olomouckým Přemyslovcům, s nimiž biskupství na počátku 40. let 12.

---

²²⁰ *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 489-490. Shodně list, v němž generální opat řádu Hugo povzbuzoval Zdíka, aby vyzval Vladislava i Daniela k větší péči o Želiv. (CDB I, s. 169-170, č. 164.)

²²¹ O želivském klášteře přehledně také P. VLČEK – P. SOMMER – D. FOLTÝN: *Encyklopedie českých klášterů*, s. 703-709.

²²² *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 490.

²²³ Srov. D. K. ČERMÁK: *Premonstráti v Čechách a na Moravě. Stručně vypsání osudů jednotlivých bud' ještě stávajících neb již vyhlazených klášterů toho řádu dle roků jich založení*. Praha 1877, s. 206.

²²⁴ Podle V. NOVOTNÝ: *Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*. ČMM 50, 1926, s. 155-170, zde s. 157.

²²⁵ Srov. K. SEVERIN: *Bazilika Panny Marie a její význam v dějinách Litomyšle*, s. 297.

²²⁶ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 51.

století vedlo spor o autonomii církevní správy, která tak narušovala emancipační program horlivě Zdíkem prosazovaný. V tomto smyslu uvažuje Martin Wihoda²²⁷ a připomíná tón klášterních letopisů, ve kterém se zrcadlí právě onen „odlišný“ rozměr benediktinského myšlení. Ten se možná nejvýrazněji projevil v zápise k roku 1142, kdy olomoucký biskup vyhlásil nad svojí diecézí interdikt, v němž si hradištský analista povzdechl, že „ten, jenž nedlouho předtím neznající boha z modlářství chtěl vytrhnouti, nyní z vnuknutí původce vši nepravosti a vraždy neváhal stádo své pohanství zanechat.“²²⁸ Nelze ale tvrdit, že tato neláska k benediktinům by u Jindřicha Zdíka platila nějak paušálně. Například k sázavskému opatu Silvestrovi, který mu byl druhem při jeho druhé pouti do Jeruzaléma, choval upřímné přátelství a respektoval také břevnovský ústav.²²⁹ V roce 1143 ještě biskup Jindřich potvrdil opakovanou volbu hradištského opata Bohumila, jenž mezi léty uskutečnil velkorysou přestavbu kláštera.²³⁰ Za krátký čas po jeho smrti, v roce 1149 (nejpozději roku 1150), sem však uvedl nový premonstrátský konvent.

Náhlá a zjevně i neopodstatněná výměna řádové komunity v klášteře Hradisko u Olomouce postrádá jasný důvod, pokud jím nebyla právě Zdíkova obliba řádu premonstrátů v součinnosti s výše představenými antipatiemi vůči moravské benediktinské komunitě.²³¹ V tomto smyslu potom lze rozumět zprávě kronikáře Jarlocha, který přičítá podíl na získání hradištského kláštera ve prospěch premonstrátů jasně Zdíkovi, jelikož „jím byl klášter obnoven skrze premonstrátský řád, který tam uvedl.“²³² Podle zmíněného komentáře, jenž je sice o dobrých sedmdesát let mladší, avšak pochází z velmi dobře zpraveného zdroje, by uvedení první premonstrátské kanonie na Moravu spadalo do doby před rokem 1150, nejpozději však do tohoto roku, kdy olomoucký biskup Jindřich Zdík zemřel. Fragment tzv. Moravské kroniky, který sice na Zdíkovy zásluhy též nepřimo

---

²²⁷ M. WIHODA: *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce*. In: Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24. – 25. května 2001 v Třebíči. Edd. L. Jan, P. Obšusta. Brno 2002, s. 29-38, zde s. 37-38. Na jeho velmi zdařilý výklad navazuje D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 51-54.

²²⁸ *Annales Gradicensis et Opatowicensis*. MGH SS XVII, s. 651: „et qui paulo ante ignorantem Deum a cultu idolorum satagebat eruere nunc mediante tocius nequicite et necis auctore non est cunctatus gregem suum paganismo tradere.“ (Podle M. WIHODA: *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce*, s. 37-38.

²²⁹ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 51.

²³⁰ *Annales Gradicensis et Opatowicensis*. MGH SS XVII, s. 651.

²³¹ M. WIHODA: *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce*, s. 37. Připomeňme, že Zdíkovi roli v iniciaci změny řehole lze jasněji předpokládat v případě kláštera Hradisko u Olomouce a příjemce-li domněnku o existenci benediktinského konventu v Litomyšli, tak i zde. Z želivského kláštera byli benediktini vypovězeni, ač i tady je snad možné vytušit vzdálený vliv Jindřicha Zdíka, pražským biskupem Danielem I.

²³² Srov. *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 491: „insuper et Gradicensis in Olomucz restaurata per ordinem nostrum, quem illic introduxit.“

upozorňuje,²³³ klade ale odchod benediktinů z Hradiska až k roku 1151 a vedle knížete Oty III. Olomouckého zmiňuje biskupa Jana III., Zdíkova nástupce, který se o změnu tamní řehole zasloužil.²³⁴ Dva různé prameny nám poskytují protichůdné výpovědi, i když tak činí pouze zdánlivě, jelikož obě z nich jsou pravdivé a premonstráti byli do Klášterního Hradiska uvedeni dvakrát – poprvé před rokem 1150 iniciativou Jindřicha Zdíka a pak za jeho nástupce Jana III. snad roku 1151-1152.²³⁵

Tuto skutečnost osvětluje soubor listů steinfeldského probošta Oldřicha,²³⁶ který kolem roku 1150 musel řešit nepříjemnou situaci. V jisté vzdálené premonstrátské kanonii, jejímž opatem byl Oldřichovi milý přítel Reiner, došlo totiž k rozkolu, když řeholníci vypověděli svému představenému poslušnost. Z dopisů, které probošt Oldřich adresoval do Čech, vyplývá, že Reiner spravoval klášter nacházející se v diecézi moravského biskupa Jana, což bylo možné v polovině 12. století vztáhnout jen na hradištský klášter.²³⁷ Korespondence také zpravuje o vřelém vztahu, který Oldřich choval k Reinerovi, když litoval, že jsou od sebe tak vzdáleni a vídají se jen zřídka²³⁸ a snad právě osobní vzpomínky přiměly Oldřicha k zásahu do situace v Hradisku.²³⁹ Vyhověl žádosti o radu ve věci hradištského opata Reiner a jemu odbojných řeholníků, kterou do Steinfeldu zaslal strahovský opat Gezo a doporučil, aby společenství bylo rozpuštěno, řeholníci se vrátili do mateřského kláštera nebo se rozešli do jiných komunit a zde se podrobili pokání. K tomu nemohlo totiž dojít v místě jejich původního sídla, jelikož to upadlo do smutného stavu²⁴⁰ a nebylo tak vhodným místem nápravy. Opat Reiner měl ze své funkce odstoupit a přijmout

²³³ M. ŠVÁBENSKÝ: *Tzv. Moravská kronika*. StR 12, 1973, s. 191-204, zde s. 197: „*Tunc temporis abbas Bogumulus et fratres beati Benedicti ordinis deservientes, qui magis erant colentes vemtrem quam legem Dei, in reprobum sensum tradidit illos locavitque in eodem monasterio alios agricolas beati Augustini nomine subjacentes.*“

²³⁴ M. ŠVÁBENSKÝ: *Tzv. Moravská kronika*, s. 196: „*MCLI. Bogumulus abbas de Gradish, obiit et monachi sancti Benedicti nigri atque ammoti sunt et Augustinenses locati, scilicet albi, Joanne episcopo et Ottone principe consentientibus.*“ Dále viz J. TEIGE: *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do r. 1300)*. VKČSN, Třída filosoficko-historicko-filologická 12, 1894, s. 1-80, zde s. 29-30.

²³⁵ Situaci dvojího uvedení nové premonstrátské kanonie na Moravu velice pečlivě dokazuje a analyzuje V. NOVOTNÝ: *Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*, s. 155-170.

²³⁶ Tuto sbírku listů do literatury uvedl A. ŽÁK: *Listy Oldřicha, probošta Steinfeldského do Čech a na Moravu zaslané. Paběrky z klášterních kodexů XII. století*. Znovu je vydal G. Friedrich: *CDB I*, s. 181-190, 224-227, č. 187-198, 252-257.

²³⁷ V. NOVOTNÝ: *Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*, s. 166-167.

²³⁸ *CDB I*, s. 183-184, č. 190.

²³⁹ V tomto smyslu uvažuje M. WIHODA: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*, s. 116.

²⁴⁰ *CDB I*, s. 184-185, č. 191, zde s. 185: „*Quod si desolacionem loci opponitis, ...*“ Možnému výkladu těchto slov se věnoval V. Novotný (V. NOVOTNÝ: *Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*, s. 166, pozn. 1.). Opuštěnost místa chápe jako smutné postavení do jakého se klášter dostal oním rozkolem nebo v trestu, jaký Oldřich pro viníky navrhoval. Novotný však ještě nabízí další možné vysvětlení, že komentář v sobě snad zahrnuje i Gezovu obavu, aby klášter nezůstal opuštěn a nebyl řádu premonstrátů ztracen. (Srov. *CDB I*, s. 186-187, č. 194, zde s. 187.)

úděl prostého řeholníka, zatímco do kláštera měl být uveden konvent nový i s opatem.²⁴¹ Nejspíš současně napsal steinfeldský probošt list i Reinerovi, v němž poznamenal, že pro nemoc nemůže uskutečnit osobní návštěvu a svého přítele vyzval, aby se neváhal spolehnout na rady olomouckého biskupa Jana, strahovského opata Geza i jiných premonstrátských představených.²⁴² V obdobném smyslu se Oldřich obrátil i na jmenovaného biskupa Jana²⁴³ a opata Geza. Právě z listu Oldřicha na Strahov se dozvídáme, že Reiner opravdu rezignoval a že po jeho odchodu z kláštera musel probošt řešit ještě stížnost matky a příbuzných jistého chlapce, na jehož výchovu přijal hradištský opat peníze, kterých se nyní rodina domáhala. Oldřich dluh ve výši jedné marky uhradil a doufal, že mu jej Gezo vyrovná.²⁴⁴ V listu Janovi pak vyjádřil probošt své obavy, aby celý skandál kolem Reiner a jeho komunity nevedl ke ztrátě teprve nedávno ve prospěch premonstrátů získaného kláštera²⁴⁵ a trval na brzké obnově hradištského společenství. Zřejmě po přímé intervenci biskupa Jana olomoucký kníže Ota Dětleb schválil příchod nové komunity, která na Moravu v čele s opatem Jiřím dorazila snad ještě před koncem roku 1151.²⁴⁶

Svědkiem těchto nelehkých počátků premonstrátů v klášteře Hradisko u Olomouce Jindřich Zdík už nebyl. Zemřel, aniž stihl dokončit poslední z důležitých změn ve své diecézi, tedy reformovat hradištský klášter a uvést premonstrátský řád také na Moravu.²⁴⁷ Příčinou rozkolu, který zde po roce 1150 propukl, snad mohla být nelibost řeholníků proti způsobu ustanovení opata Reiner²⁴⁸ či prostá skutečnost, že v čele společenství stanul muž, jehož osobní schopnosti k takovému úkolu nestačily.²⁴⁹ Svoji úlohu však také mohlo sehrát i to, že biskup Jindřich po dlouhý čas v diecézi nenalézal vhodné podmínky pro

---

²⁴¹ CDB I, s. 184-185, č. 191.

²⁴² CDB I, s. 186, č. 193: „*Quia ergo corporali presentia vos visitare non possum, litteris vestram dilectionem intuitu caritatis amoneo, ut propria voluntate omnio postposita consilio domini Morauensis et domini abbatis de Monte Syon aliorumque abbatum nostri ordinis vos in omnibus committere non dubitetis.*“

²⁴³ CDB I, s. 186-187, č. 194.

²⁴⁴ CDB I, s. 189-190, č. 198.

²⁴⁵ CDB I, s. 186-187, č. 194, zde s. 187: „*..., ut et scandalum, quod in loco illo tam crebro oritur, finem accipiat et locus ordini nostro semel traditus ab ordine non recedat.*“

²⁴⁶ J. TEIGE: *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do r. 1300)*, s. 30. Události rozkolu v hradištském klášteře nověji výstižně shrnuje M. WIHODA: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*, s. 116-117.

²⁴⁷ Srov. D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 51.

²⁴⁸ V. Novotný vyslovil domněnku, že Reiner nebyl do funkce opata zvolen, nýbrž byl (snad Zdíkem?) ustanoven. (V. NOVOTNÝ: *Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*, s. 166.)

²⁴⁹ Tyto úvahy podporuje Oldřichova odpověď Gezovi, v níž probošt lituje, že Reiner byl ustanoven k břemenu, jež bylo nad jeho síly. A pokračuje přirovnáním, že „nezkušený námořník často způsobí pohromu sobě i své lodi, kterou nedovede řídit.“ (CDB I, s. 184-185, č. 191, zde s. 184: „*Inperitus nauta sepe naufragium sibi facit et navi, quam inter pericula regere nescit.*“)

uskutečnění svého záměru, a když se situace ve vztahu k odbojným v Praze nevládnoucím Přemyslovcům jistým způsobem ustálila, neměl již příliš času k dostatečnému dohledu nad nově usazeným společenstvím. Přesto i v Hradisku u Olomouce sehrála reformní aktivita Jindřicha Zdíka klíčovou roli a definitivní usazení premonstrátů kolem roku 1151 tak ohlásilo příchod nových řeholí na Moravu.²⁵⁰

3.4 Cisterciáci: Sedlec, Plasy a Pomuk

Zatímco na Moravě se řeholníci kanovníci usadili s velkým předstihem před cisterciáky, na území Čech pronikly oba řády takřka současně. Cisterciáci, kteří představovali reformovanou větev benediktinů, se stejně jako premonstráti stali oporou papeže a církevních emancipačních snah. Jindřich Zdík svoji přízeň přenesl i na ně, ačkoliv jeho naturelu byli oproti kontemplativním a od světa odtrženým bílým mnichům bližší premonstráti a jejich řádová organizace.

O Zdíkově přímé účasti na založení nejstaršího cisterciáckého opatství na českém území, nacházejícím se v oblasti mezi Kolínem a Čáslaví v Sedlci, svědčí zakládací listina kláštera vzniklá kolem roku 1148,²⁵¹ která popisuje, jak Jindřich Zdík opakovaně zdůrazňoval fundátorovi kláštera, velmoži Miroslavovi, záslužnost jeho počinu. Na znamení souhlasu s provedeným aktem také biskup Jindřich společně s knížetem Vladislavem II. a pražským biskupem Otou připojili k listině své pečeti. Jisté je, že Zdík toto soukromé založení podpořil a snad jej dokonce mohl i inspirovat. K takovému názoru se ve své práci přiklání Kateřina Charvátová, jež za rozhodnutím velmože Miroslava uvést nový a v Čechách ještě nezastoupený řád cisterciáků, tuší rádce znalého věci, který měl v církevních kruzích mnoho kontaktů.²⁵² Charvátová obecně akcentuje podíl Jindřicha Zdíka v průběhu celé první výrazné zakladatelské vlny cisterciáckých klášterů v Čechách, jež časově spadá do 40. let 12. století, kdy vzniká klášter v Sedlci, Plasech a Pomuku. Upozorňuje na biskupovy četné kontakty s významnými představiteli řádu, ač jsou písemně doloženy až po roce 1145, a předpokládá, že určité vazby Zdíka s cisterciáky musely existovat již dříve.²⁵³ Nachází také spojitost mezi volbou mateřských klášterů pro

---

²⁵⁰ Srov. T. BOROVSKEJ: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, s. 27.

²⁵¹ CDB I, s. 155-157, č. 155. K časovému zařazení této nedatované listiny V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253)*. Praha 1928, s. 113, pozn. 2.

²⁵² K. CHARVÁTOVÁ: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. 1. svazek. Fundace 12. století*, s. 103.

²⁵³ K. CHARVÁTOVÁ: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. 1. svazek. Fundace 12. století*, s. 62.

nové fundace a cestami biskupa na říšské směny v Řežně a Bamberku v letech 1142 a 1144, kde zřejmě mohl s opaty vyjednávat podmínky spojené s příchodem nových konventů. Vyjma úlohy inspirátora, připisuje Zdíkově také roli diplomatického zástupce, jenž domlouval filiační napojení s budoucími mateřskými kláštery.²⁵⁴ Jakkoliv přináší Kateřina Charvátová zajímavé souvislosti a možná řešení, zůstávají bohužel pouze na úrovni domněnek, pro které chybí písemné doklady. Pro námi sledované téma reforem biskupa Jindřicha Zdíka, však nacházíme důležitou a potvrzenou informaci, že Zdík neváhal a v duchu svého celoživotního reformního úsilí podpořil také první cisterciáckou fundaci a alespoň nepřímo se zasloužil o proniknutí nového řádu na české území.

**

S postupnou emancipací české a moravské církve je spojen také příchod reformních řeholních a mnišských řádů. Významná úloha zde připadla olomouckému biskupu Jindřichu Zdíkově, který mnohá klášterní založení, jež proběhla za jeho života, přímo inicioval nebo se na nich alespoň jinak nepřímo podílel, byť třeba jen svým vzdáleným vlivem na motivy konkrétních fundátorů. Dvě nové kanonie se staly pilíři jeho projektu „malého domácího Jeruzaléma,“ upomínajícího Zdíkův druhý pobyt ve Svaté zemi. Opět i nyní do jeho plánů zasáhly dobré vztahy s pražskými vévody i napjatá atmosféra v jemu svěřené olomoucké diecézi. Kníže Vladislav zásadní měrou napomohl příchodu obou reformních řádů do země, když na sebe vzal roli zakladatele i stavitele v případě hnedka několika klášterů. Nepokojná situace na Moravě naopak zřejmě zapříčinila neúspěch Zdíkem zorganizované změny řehole v Hradisku u Olomouce. Nástup premonstrátů byl doprovázen místy nevraživostí k benediktinům, na jejichž úkor byly některé nové kanonie zakládány. Premonstráti a cisterciáci, oproti benediktinům pevně stmelení a jednotně řízení, stávali se často mocnou zbraní v rukách papežů. Jejich první komunity, které přicházely do Čech z Porýní, Frank nebo Bavorska, bývaly jádrem další zakladatelské aktivity a měnily se v důležitou oporu církevně emancipačních snah.²⁵⁵ Na podporu ve svém reformním úsilí je tak zjevně přizval do českých zemí i Jindřich Zdík. A premonstrátská tradice velebila svého mocného příznivce kde mohla, vždyť to byl „květ

---

²⁵⁴ Dále viz K. CHARVÁTOVÁ: *Počátky cisterckých klášterů v Čechách*. In: 900 let cisterciáckého řádu. Sborník z konference konané 28.-29.9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze. Ed. K. Charvátová. Praha 2000, s. 65-78, zde s. 68.

²⁵⁵ Srov. J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*, s. 253.

biskupů oné doby, muž Bohu milý, sloup a svítilna Čech i Moravy, ve zbožnosti a počestnosti Morava podobného biskupa neměla.“²⁵⁶

---

²⁵⁶ *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales. FRB II., s. 491: „... flos episcoporum illius temporis, vir acceptissimus deo,..., columna et lucerna Boemiae atque Moraviae ..., cui merito religionis et honestatis suae Moravia similem non habuit episcopum, ...“*

4. Výsledky reformy: Od nadějí ke zklamání?

4.1 Vizitace kardinála Guida

Velmi cenné informace pro poznání církevních poměrů českých i moravských v čase před polovinou 12. století poskytují prameny v souvislosti s vizitací papežského legáta Guida,²⁵⁷ který na české území dorazil z pověření papeže Inocence II., aby svým zásahem přispěl k obnovení řádu v zemi zmítané nepřátelstvím mezi Přemyslovci, jež propuklo na počátku panování knížete Vladislava II.²⁵⁸ Příjezd kuriálního vyslance ohlásil zvláštní list z 21. srpna 1142.²⁵⁹ V něm papež označil za příjemce biskupa Jindřicha Zdíka, žádaje ho, aby Guidovi ve všem horlivě pomáhal radou i podporou, a zdá se proto, že předmětem jednání měl být interdikt nad Moravou,²⁶⁰ který Zdík vyhlásil nad svojí diecézí pro neústupnost odbojných moravských knížat.²⁶¹ Nelze přesně určit, kdy papežský legát Guido přišel do českých zemí, ale pravděpodobně se tak stalo na podzim roku 1142, protože dříve jeho návštěva díky sporům Vladislava II. s jeho moravskými příbuznými nebyla možná.²⁶² Tomu by odpovídala i kardinálova zpráva, ve které po svém návratu na podzim 1143 přiznal, že nemohl a ani nechtěl do země vstoupit kvůli válce, a proto se zdržel ve Východní marce. Až po určitém čase zamířil nejdříve na Moravu, kterou spravoval pražský kníže, „jelikož zdravým není zapotřebí lékaře, ale potřebují jej ti, kteří se mají špatně.“ Moravané žádali Guida o bezpodmínečné zrušení klatby a slibovali, že následně se domluví se Zdíkem. Kardinál však od moravských knížat předně vymohl přísahu na evangelium a ostatky svatých, pak se odebral do Pasova, kam povolal také olomouckého biskupa a v jeho doprovodu zamířil do Prahy. Zde usmířil moravské Přemyslovce Konráda, Otu a Vratislava s pražským vévodou Vladislavem.²⁶³

Úkolem legáta, jak jej formuloval doporučující list Inocence II., bylo ovšem také (a pro námi sledované téma zejména) pracovat na šíření křesťanského náboženství a na

---

²⁵⁷ O Guidově misii nás zpravují následující narativní prameny: *Monachi Sazawiensis Continuatio Cosmae*, FRB II, s. 261-262; *Annales Gradicensis et Opatowicenses*. MGH SS XVII, s. 651; *Annales Pragenses*. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 375-380, zde s. 378; *Annales Bohemiae*. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 380-282, zde s. 382. Rozhodující informace ale podávají prameny diplomatické, zejména: *CDB I*, s. 136-138, č. 135 a s. 146-147, č. 143.

²⁵⁸ Doporučující list Inocence II. udává jako důvod Guidovy cesty: „k nápravě nepravostí.“ (*CDB I*, s. 134-135, č. 130, zde s. 135: „*pro enormitatibus corrigendis*.“)

²⁵⁹ *CDB I*, s. 134-135, č. 130.

²⁶⁰ Podle M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 191.

²⁶¹ Události popisuje *Annales Gradicensis et Opatowicenses*. MGH SS XVII, s. 651.

²⁶² Vizitaci kardinála Guida včetně úvah nad přesnějším určením datace jeho pobytu na českém území se věnoval V. NOVOTNÝ: *K pobytu kardinála Guida v zemích českých r. 1143*. ČČH 25, 1919, s. 198-212.

²⁶³ Tak Guido referoval papeži o své činnosti v Čechách a na Moravě: *CDB I*, s. 136-138, č. 135, zde s. 137.

nápravě mravů.²⁶⁴ Po uzavření smíru mezi Přemyslovci, získal Guido souhlas Vladislava II. a jelikož nyní už nic nebránilo jeho práci na zavádění reforem v Čechách i na Moravě, další jeho šetření se plně soustředilo na svět kleriků a církevních institucí.²⁶⁵ Svou pozornost kardinál zaměřil na život duchovenstva, mířil proti kněžským manželstvím a prosazoval celibát.²⁶⁶ Ti z kněží, kteří se neřídili kanonickými nařízeními, měli být zbaveni beneficí a úřadů. S podporou knížete Vladislava a za účasti obou biskupů, pražského Oty a olomouckého Jindřicha, byl tak Guidem sesazen Jurata, probošt při pražské kapitule, protože byl laik a měl manželku, kterou nechtěl a navíc ani nemohl zapudit, jelikož s tím sama nesouhlasila. Děkan Petr byl navždy zbaven důchodu a přístupu k oltáři, poněvadž byl třikrát ženatý a poskvnil se hříchem svatokupectví. O desátek byl připraven i ženatý laik Šebestián a s ním i mnozí jiní hanebníci byli papežským vyslancem sesazeni a zbaveni církevních úřadů. Mezi takové patřil i vyšehradský probošt Hugo, laik ženatý s dvakrát provdanou ženou. Školmistr téhož kostela Jindřich byl dokonce vyhnán ze země, protože byl ženatý a z ciziny přišel bez propouštěcího listu svého biskupa. Jisté nepravosti našel Guido i v olomoucké kapitule a děkana Tomáše se školmistrem Milhostem suspendoval pro smilstvo. V celých Čechách a na Moravě Guido sesadil kleriky žijící v manželství a ty, které ve své zprávě nazývá jako ochránce vdov a zapuzených žen, a také nařídil, aby byli zbaveni jakékoliv služby oltáři.²⁶⁷ Vážné nedostatky byly legátem shledány i v otázce dodržování kanonických předpisů. Na Sázavě dočasně ze svého úřadu odstoupil opat Silvestr²⁶⁸ a stejná situace se vyskytla i na Moravě, kde byl sesazen opat hradištského kláštera Bohumil nařčený z nekanonické volby a olomoucký biskup Jindřich jej po nové a řádné volbě do úřadu znovu povolal.²⁶⁹ Ještě před svým odjezdem též kardinál Guido oběma biskupům nařídil, aby v budoucnu nesvětili kněze, pokud by neměli beneficium a

---

²⁶⁴ CDB I, s. 134-135, č. 130, zde s. 135: „... *christiane religionis augmentum et morum correccionem* ...“

²⁶⁵ CDB I, s. 136-138, č. 135, zde s. 137.

²⁶⁶ *Monachi Sazawiensis Continuatio Cosmae*, FRB II, s. 261: „*Eodem anno legatus apostolici separavit sacerdotes ab uxoribus.*“ Shodně CDB I, s. 136-138, č. 135, zde s. 138; *Annales Pragenses*, FRB II, s. 378.

²⁶⁷ CDB I, s. 136-138, č. 135, zde s. 137-138. Obdobně *Monachi Sazawiensis Continuatio Cosmae*, FRB II, s. 261; *Annales Pragenses*, FRB II, s. 378.

²⁶⁸ *Monachi Sazawiensis Continuatio Cosmae*, FRB II, s. 262.

²⁶⁹ *Annales Gradicensis et Opatowicenses*. MGH SS XVII, s. 651. Mezi odborníky nepanuje shoda v otázce, zda se tato zpráva týká Klášterního Hradiska nebo Opatovic. V. Novotný relaci spojuje s hradištským klášterem a zdejším opatem Bohumilem (S odkazy na další autory V. NOVOTNÝ: *K pobytu kardinála Guida v zemích českých r. 1143*, s. 206, pozn. 3.) a k jeho pojetí se přiklání i tato závěrečná práce. Nejnověji se k dané otázce vyjadřuje M. Wihoda (M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 354, pozn. 167.), který poukazuje na skutečnost, že Bohumil se v letopisech objevuje výlučně jako „*Deocarus*“ a naopak opat sv. Vavřince vystupuje vždy jako „*Blasius*“, z čehož vyvozuje, že suspendovaný „*dominus B. abbas*“ byl opatovický Blažej. Stejně M. WIHODA: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*, s. 129.

vyzval je k rozdělení svěřených diecézí na jednotlivé farnosti. Všude totiž našel mnoho kněží vysvěcených bez titulu, z čehož vznikly četné nepravosti.²⁷⁰

Legát ještě nemohl provádět reformu, jež by se týkala osvobození církevního majetku od světského dozoru, protože by se mu k ní s největší pravděpodobností nedostalo takové podpory pražského knížete, jaká mu byla poskytnuta v případě provádění reformy duchovenstva.²⁷¹ Přesto byla jeho činnost pro další vývoj církevních poměrů v Čechách i na Moravě zásadní. Pro římskou kurii znamenala vykonaná vizitace další důležitý průlom do českých církevních záležitostí, kdy získala prostor pro ovlivnění duchovního života a položila základ k vytvoření nezávislé církve.²⁷² Tento ideál byl ovšem zatím ještě neuskutečnitelný a trpké zjištění znamenaly výsledky Guidovy legace zejména pro Jindřicha Zdíka. Reformovaná olomoucká kapitula, pro kterou našel vzor při svém hluboce inspirativním pobytu ve Svaté zemi a v níž se pokusil prosadit harmonické sjednocení oněch protikladných tendencí *vita activa* a *vita contemplativa*, jež jeho vlastní osobou vnitřně zmítaly, měla vytvořit symbolický střed jeho „malého domácího Jeruzaléma“ a nikoliv být místem určeným pro nápravné řízení papežského legáta. O to tíživější jistě bylo suspendování děkana Tomáše a školmistra Milhosta pro jejich příchyllost k něžnému pohlaví. Snad kapitula za dobu Zdíkovy nepřítomnosti „poněkud zdivočela,“²⁷³ zejména se zde ale biskupovi opět ukázalo, nakolik je jeho reformní úsilí v rozporu s domácími předpoklady. Na blaho olomoucké diecéze však Jindřich Zdík i nadále myslel. Než se kolem poloviny roku 1144 navrátil na Moravu, vykonal několik cest do ciziny, většinou s diplomatickým posláním ke králi Konrádovi. V prosinci 1142 jej nalzáme na dvorském sjezdu v Řezně,²⁷⁴ koncem léta nechyběl v Ulmu²⁷⁵ a na jaře dalšího roku se ohlásil v Bamberku.²⁷⁶ A právě z poslední zmiňované cesty si Zdík přivezl ono pozoruhodné privilegium.

---

²⁷⁰ CDB I, s. 136-138, č. 135, zde s. 138.

²⁷¹ Srov. K. KROFTA: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, s. 127.

²⁷² Po odchodu kardinála Guida se sám pražský kníže Vladislav II. zasazoval o to, aby se reforma kněžského života stala trvalou. Svědčí o tom list papeže Eugena III. z roku 1146, v němž chválí knížete, že usiluje o mravní povznesení svého lidu, zejména o vyplenění nezdrženlivosti kleriků a to nejen na statecích královských, nýbrž v celé zemi. CDB I, s. 149-150, č. 147, zde s. 150: „..., *enormitates vero illius populi, que peccatis exigentibus plurimum excreverunt et precipue clericorum incontinentias, ..., non solum de capella tua verum etiam de tota terra illa extirpare viriliter elaboras.*“

²⁷³ J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 37.

²⁷⁴ RI IV.1.2, s. 111, č. 257 a č. 258.

²⁷⁵ RI IV.1.2, s. 122-123, č. 284.

²⁷⁶ RI IV.1.2, s. 126, č. 294; s. 127-128, č. 297; s. 128-129, č. 298. K cestám Jindřicha Zdíka na říšské směny s odkazy na prameny přehledně M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 192-193.

4.2 Privilegium krále Konráda

V dubnu 1144 během své účasti na říšském sněmu v Bamberku obdržel Jindřich Zdík od římského krále Konráda III. listinu. V ní král potvrdil moravskému biskupství práva na hrad Podivín, o který byl veden dlouholetý spor s pražským biskupstvím, povolil mu razit právě v Podivíně vlastní minci a především podřídil veškerou čeleď kostela, ať služebníky, vesničany nebo osoby, které se nově uvázaly do poddanství, olomouckým biskupům tím způsobem, že tyto biskupské lidi vyňal ze správní a soudní pravomoci knížecích úřadů a „žádný člověk jakéhokoliv stavu či hodnosti nesměl je z jejich klidu a osvobození vytrhávat vybíráním dávek či násilím.“²⁷⁷ Tato unikátní a u nás dosud nevídaná ustanovení narušovala územní svrchovanost přemyslovského státu.²⁷⁸ Kníže Vladislav II. byl, přísně vzato, říšským leníkem a Jindřich Zdík zase, jak to zdůrazňuje i protokol listiny, patřil k říšskému episkopátu, ovšem vydavatel se nijak netajil, že si ctihodného otce Zdíka vyvolil přede všemi biskupy svého království pro zásluhy čisté zbožnosti za učitele a prostředníka ve věcech, jež náleží Bohu. Z důvodu osobní náklonnosti pak mohl odstranit starou křivdu, k níž došlo pro zmatení času a věcí, kdy pražské biskupství zabralo Podivín a přes mnohé stížnosti se jej odmítalo vzdát. Teprve tehdy se do sporu vložil král Konrád, který vyzval knížete, aby odškodnil pražského biskupa Otu. Vladislav II., jenž Zdíkovi i Konrádovi III. vděčil za vévodský stolec, prosbě skutečně vyhověl, když se souhlasem kléru a věrných nabídl přijatelnou náhradu a daroval biskupství rozsáhlý želivský újezd.²⁷⁹ V otázce Podivína stylizovala říšská kancelář krále Konráda III. do role pouhého prostředníka, dále pak ale privilegium znamenalo jasný zásah do výsostných práv českého panovníka, což se netýkalo jen imunity, ale i mincovního práva, které bylo tzv. regálem.²⁸⁰

---

²⁷⁷ CDB I, s. 140-143, č. 138, zde s. 142: „*Omnem vero episcopii tui familiam, sive servi sint, sive coloni, sive scripticii, utriusque videlicet sexus et omnis etatis personas sub tue tuorumque successorum potestatis dominio et ordinacione ac iurisdicione manere decrevimus, ut nullius dignitatis vel condicionis homo a sua eos quiete et immunitate ulla valeat exaccione vel violencia perturbare.*“ Listinu podrobila diplomatické kritice S. DUŠKOVÁ: *K problematice dvou nejstarších listin olomouckého kostela na Podivín, minci a imunitu*. In: Denárová měna na Moravě. Sborník prací z III. numismatického symposia 1979. Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.-12. století). Ed. J. Sejbal. Brno 1986, s. 313-317.

²⁷⁸ J. ŽEMLIČKA: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*, s. 250. Základní výklad podal již V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 789-791, 808-810, kterého se pokusil doplnit Z. FIALA: *Vztah českého státu k německé říši do počátku 13. století*. SH 6, 1959, s. 23-88, zde s. 85.

²⁷⁹ Podle M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 193. Další souvislosti viz M. WIHODA: *Causa Podivín*, s. 279-290.

²⁸⁰ J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 38. Bistrický uvažuje o možnosti, že snad Zdík plánoval svou doménu vyvázat nejen z podřízenosti vůči moravským knížatům, ale že pro ni chtěl získat i určitou míru říšské bezprostřednosti a zřejmě proto o imunitu nepožádal Vladislava II., ale přímo Konráda III. M. Wihoda (viz předchozí pozn.) s poukazem na styl Zdíkových listin, v nichž před strohým právníckým slohem dával biskup přednost spíše květnatějším vyjádřením, v odlišném smyslu naznačuje, že

Svobody udělené poddaným olomouckého biskupství však poškozovaly zvláště moravské Přemyslovce a snad i z tohoto důvodu došlo k dalšímu vyostření nepřátelství mezi biskupem Jindřichem a moravskými knížaty, které vedlo až k násilnému útoku na Zdíka počátkem roku 1145.²⁸¹ Biskup, který s doprovodem pod ochranou knížete Oty Dětleba směřoval do Říma, byl přepaden, když nocoval v jakési vsi nedaleko úsobrné celnice. Útočníci vedení Konrádem Znojemským, jenž byl rozhodnut, že Jindřicha Zdíka zajme nebo zabije, však nebyli úspěšní, protože se biskupovi shodou šťastných náhod podařilo včas uprchnout a zachránit si tak zřejmě život.²⁸² Řešení následků tohoto incidentu ukazuje, že Zdík vyrostl na diplomata velkého formátu.²⁸³ Papež Eugen III. postihl všechny jeho odpůrce papežskou klatbou,²⁸⁴ avšak biskup Jindřich se sám po čase přimlouval u papežské kurie, aby jim bylo odpuštěno²⁸⁵ a začátkem června roku 1146 tak papež mohl s uspokojením Zdíkově blahopřát k uzdravení a návratu jeho diecezánů k poslušnosti.²⁸⁶

K celkovému zklidnění situace jistě přispěla i listina vydaná knížetem Vladislavem II. někdy mezi 18. říjnem 1146 a květnem či červnem 1147,²⁸⁷ v níž pražský vévoda potvrdil Konrádem propůjčené výsady olomouckého biskupství. Toto privilegium taktéž vyňalo poddané biskupských statků, vsí a dvorů z pravomoci moravských knížat, osvobodilo je od zemských dávek, daní a robot a podřídilo je biskupovi. Stejně tak kníže olomouckému biskupství restituoval hrad Podivín i s právem ražby mince. Předchozí Konrádova listina není ve Vladislavově listině vůbec zmíněna a taktéž obsah privilegia byl poněkud upraven, zejména jeho imunitní pasáž. Zatímco v Konrádově diplomu jde spíše o obecné usnesení, privilegium knížete Vladislava je koncipováno zcela jasně proti jeho moravským příbuzným. Zaznělo v něm, že z knížecí autority Vladislav II. rozhodl, aby lidé olomouckého kostela byli osvobozeni a vyňati z pravomoci a panství moravských knížat i jejich nástupců, že nemají být obtěžováni daněmi, dávkami a jinými poplatky a mají zůstat

---

ke zpochybnění zeměpanských práv jeho nejbližšího spojence mohlo dojít mj. nepřesností vyjádření a podceněním právních a mocenských dopadů propůjčených výsad.

²⁸¹ Na možnou souvislost uvedeného konfliktu s imunitním odstavcem Konrádova diplomu upozornil již V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 795. Nejnověji zajímavé postřehy, které naznačují, že příčinou spiknutí snad mohly být poněkud osobnější pohnutky jejich účastníků, přinesl M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 195.

²⁸² *Vincentii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 414-416; *Annales Gradicensis et Opatowicenses*. MGH SS XVII, s. 652.

²⁸³ J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 39.

²⁸⁴ *CDB I*, s. 146-147, č. 143. Dále viz *Vincentii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 416.

²⁸⁵ *CDB I*, s. 147-148, č. 145.

²⁸⁶ *CDM I*, s. 243, č. 263.

²⁸⁷ *CDB I*, s. 161-163, č. 157. K časovému zařazení této nedatované listiny přehledně J. BISTRICKÝ: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*, s. 57.

osvobození od všeho znepokojování a ohrožování ze strany těchto zeměpánů.²⁸⁸ Vydavatelem listiny byl sice český panovník, sama confirmace, jejíž zpřesněná dikce odstranila nevhodný zásah krále Konráda III. do vnitřního uspořádání dědičných přemyslovských držav,²⁸⁹ ale vznikla ve Zdíkově skriptoriu, jehož písař ovládal jen knižní a nikoliv také listinný typ písma a nepříliš obratně napodobil velmi charakteristické písmo známého notáře říšské kanceláře Heriberta.²⁹⁰

Vydání Konrádova privilegia a po něm následující listiny knížete Vladislava II. je nesporným důkazem velké úcty, jíž se těšil Jindřich Zdík nejen u pražského vévody, ale také na římsko-německém dvoře krále Konráda III. Olomoucký biskup uměl z přízně mocných vytěžit maximum a pro moravské biskupství, které usilovně budoval v duchu reformních myšlenek, kromě institucionální základny dokázal zajistit i právní ochranu. A přestože M. Wihoda upozorňuje na to, že není jisté, jak tyto rozsáhlé svobody chránící moravské biskupství byly vlastně vynucovány,²⁹¹ faktem zůstává důležitá skutečnost, že se jedná o vůbec první imunity v Čechách a na Moravě a jistě lze tak souhlasit s tvrzením, že právě Jindřichem Zdíkem začíná na území přemyslovských držav vývoj, který vedl k osvobození duchovních statků z pravomoci světských úřadů. Díky královskému a knížecímu privilegiu získala olomoucká diecéze nejen práva a majetek, ale i značnou prestiž a biskup Jindřich ji zaopatřil tím nejlepším způsobem, jak jen mohl.

4.3 Činnost „druhého“ olomouckého skriptoria

Po svém návratu do diecéze roku 1144 navázal Zdík na své předchozí aktivity také v oblasti knižní a listinné tvorby. Členy „prvního“ skriptoria si při svém odchodu do Prahy v roce 1142 vzal s sebou a ti se posléze ve víru dramatických událostí rozešli do různých koutů Evropy, kde zřejmě hledali klidnější útočiště. Pokud tedy chtěl biskup Jindřich v této oblasti pokračovat, musel do Olomouce přivést nové spolupracovníky a vytvořit zcela nové

²⁸⁸ CDB I, s. 161-163, č. 157, zde s. 162-163.

²⁸⁹ M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 196.

²⁹⁰ K diplomatickému rozboru listiny ve shodě M. FLODR: *Skriptorium olomoucké*, s. 89-97; J. BISTRICKÝ: *Listinná tvorba v Olomouci ve 12. století*. Historická Olomouc a její současné problémy 8, 1990, s. 45-56, zde s. 53; J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 40-41. Nejnověji D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 82.

²⁹¹ M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 196-197. Wihoda vnímá privilegium spíše problematičtěji pro teologickou stylizaci listiny a zdůrazňuje zejména fakt, že imunitní odstavec nikdy nikdo necitoval a první inzert Konrádova diplomu vznikl teprve v polovině 16. století. Zcela opačně J. Bistrický oceňuje privilegium jako „veleceňné“ a jako zdroj napětí mezi Zdíkem a moravskými knížaty chápe právě uplatňování zásad Konrádovy listiny. (J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 37-38.)

skriptorium, s tím prvním personálně ani jinak nesouvisející.²⁹² Poněkud odlišný ráz mělo svým charakterem skriptorium v této „druhé fázi,“ kterou snad můžeme s jistou opatrností spojit s prostředím svatováclavské kapituly, zvláště pokud se jedná o opisované texty. Mezi jeho produkty už totiž nenalezneme základní díla teologické a právnické literatury, ani bohoslužebné pomůcky, nýbrž společným jmenovatelem nejvýznamnějších tehdy v Olomouci opisovaných rukopisů je jejich souvislost s aktuálními zajímavými duchovními myšlenkami západního křesťanského světa, které odpovídaly více osobnímu zájmu a rozhledu Jindřicha Zdíka než potřebám jemu svěřené diecéze.²⁹³ Jedná se o sbírku homilií, v pořadí církevního roku seřazených kázáních několika francouzských autorů, z nichž je nejvíce zastoupený Geoffroi de Loroux, arcibiskup z Bordeaux.²⁹⁴ A snad přímo olomoucký biskup si pro svoji vlastní potřebu objednal redakci epištol Bernarda z Clairvaux²⁹⁵ a komentář k žalmům Gilberta de la Porée.²⁹⁶ Dalibor Havel se v této souvislosti nápaditě táže, zda společně s folii těchto manuskriptů před námi neleží torzo Zdíkovy osobní (příruční) knihovny, jež by doplňovala obraz Jindřicha Zdíka – biskupa a reformátora olomoucké diecéze o sice intimnější, přesto neméně závažný obraz Zdíka – bibliofila.²⁹⁷ Zvláštní pozornost byla i v „druhém“ skriptoriu věnována listinám a listům.²⁹⁸ Vrcholný počín skriptoria v jeho druhé fázi z diplomatického hlediska představuje zde již probíraná listina knížete Vladislava II.,²⁹⁹ která nepochybně tvoří jeden z mezníků přemyslovské diplomatiky vůbec.³⁰⁰

Olomoucké skriptorium a jeho činnost ve dvou oddělených a rozličných fázích může mnohé napovědět i ke sledovanému tématu reformy Jindřicha Zdíka, a to zejména skrze své produkty, kterým dal biskup v tu danou dobu vzniknout a které nám snad mohou alespoň napovědět, s jakým výsledkem hodnotil své modernizační a reformní úsilí sám jeho inspirátor a iniciátor biskup Jindřich.

---

²⁹² Srov. J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdik*, s. 40.

²⁹³ Podle D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 81. Dále shodně viz J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdik*, s. 40.

²⁹⁴ K tomu zevrubně J. BISTRICKÝ: *Komentář k žalmům rukopisu olomoucké kapitulní knihovny CO 98 a jeho geneze*. StR 5, 1966, s. 31-39.

²⁹⁵ M. FLODR: *Skriptorium olomoucké*, s. 125.

²⁹⁶ Srov. M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 193.

²⁹⁷ D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 81.

²⁹⁸ Jejich výčet přehledně podal např. D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 82.

²⁹⁹ Viz pozn. 290.

³⁰⁰ D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 82.

4.4 Dvě fáze reformem

V přímé spojitosti se dvěma fázemi činnosti olomouckého skriptoria a jejich vzájemnými odlišnostmi lze nahlížet též reformní působení Jindřicha Zdíka, které sice vyvíjel neúnavně po celý svůj život, nicméně různé vnější okolnosti i vnitřní biskupovy pohnutky daly reformám rozdílný ráz a díky tomu se nyní nabízí jejich vnímání taktéž ve dvou etapách. Od počátku Zdikova olomouckého episkopátu³⁰¹ až do přelomu let 1141 a 1142, kdy právně završil translaci moravského biskupství, dominuje církevně správní charakter reformem. Jindřich Zdík se v této době věnoval výstavbě nové katedrály, jež měla být vhodnějším a reprezentativnějším biskupským kostelem, pracoval na renovaci staré liturgie, což vyplývá z řádu svěcení kněžstva, kde Zdík zmiňuje, že v moravské diecézi platily starší zvyklosti,³⁰² a také ve skriptorium nechal opsat potřebné příručky obsahu teologického, právního i filozofického. Zhruba během jednoho desetiletí se v překotném běhu modernizačních reformem zrodilo nové biskupství, které Jindřich Zdík dokázal stabilizovat po stránce liturgické, právní i majetkové, a byly položeny také základy farní sítě podřízené Olomouci, když do svatováclavské kapituly Zdík včlenil správce moravských kostelů v Přerově, Spytihněvi, Břeclavi, Brně a Znojmě.³⁰³ Ve vyměřeném čase se mu podařilo vybudovat sídlo, jež odpovídalo důstojnosti moravského biskupa a nejen že vystavěl sevřený areál s reformovanou kapitulou, ale nové komunitě zajistil i dostatečné zázemí se zjevným úmyslem šířit zbožnost a hodnoty církevně emancipačního hnutí.

Zdikovo reformní úsilí již v jeho první fázi provázely neshody s moravskými Přemyslovci, kteří s velkou nelibostí sledovali biskupovy dobré vztahy s pražskými vévody, stejně jako jeho drobné i zásadní reformy, které vzdalovaly moravskou církevní správu světskému dohledu. K prvnímu otevřenému sporu, jehož předmětem byla novostavba kostela v Blansku, došlo v roce 1136³⁰⁴ a zklamání nad výsledkem jednání s moravskými knížaty zřejmě významně přispělo ke Zdikovu rozhodnutí vydat se na svou druhou pouť do Jeruzaléma. A právě při pobytu ve Svaté zemi se projevila jeho vnitřní rozpolcenost mezi touhou žít v tichu a veřejným působením v duchovní správě.³⁰⁵ I když

---

³⁰¹ Přestože o Zdikových úplných počátcích v Olomouci nemáme bohužel žádné informace, lze předpokládat, že od samého počátku v biskupském úřadu pracoval na posílení pravomoci a prestiže svého stolce i zlepšení organizace svěcené diecéze. (Srov. J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 30.)

³⁰² *CDB I*, s. 168-169, č. 163, zde s. 169: „... ecclesie nostre usus antiquior ...“

³⁰³ *CDB I*, s. 116-123, č. 115, s. 124-125, č. 116; *CDB I*, s. 168-169, č. 163.

³⁰⁴ *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 223-224.

³⁰⁵ *CDB I*, s. 157-161, č. 156, zde s. 159.

dal Jindřich Zdík ve svém životě přednost praktické činnosti a rozhodl se přijmout roli aktéra,³⁰⁶ zdá se, že pochybností se už nikdy zcela nezbavil. Tomu by totiž nasvědčovala skutečnost, že se po návratu z Palestiny v roce 1138 na Moravě dlouho nezdržel a už roku následujícího zamířil ke svatému stolci do Říma. Ačkoliv sázavský kronikář zaznamenal, že se tak stalo z „příčiny modlitby“,“³⁰⁷ namísto k pobožnosti se Zdík dostavil k papeži Inocenci II. pro poučení před započítím misijní cesty do Prus.³⁰⁸ Určitých rozpaků si zřejmě všiml i sám papež,³⁰⁹ který na konci ledna 1141 v dopise biskupovi připomínal jeho pastýřské závazky vůči svěřenému lidu a nabádal jej k brzkému návratu domů.³¹⁰ V dalším dopise z jara 1142 pak Inocenc II. už Zdíka přímo napomenul, aby se navrátil ke svému úřadu, neboť „tobě svěřený lid má tvrdou šíji, bouří se proti tobě a je neposlušný.“³¹¹ V témže čase také vrcholil konflikt mezi Vladislavem II. a vzbouřenci vedenými moravskými knížaty, v jehož souvislosti došlo též k vyostření situace na Moravě, když zde vládnoucí Přemyslovci zakázali Zdíkovi vykonávat jeho úřad a biskup na ně uvrhl klatbu.³¹² Duchovenstvo olomoucké diecéze, které zjevně příliš nepodporovalo Zdíkovo reformní úsilí, zůstalo stát, jak ukazuje dopis papeže Inocence II., na straně světské.³¹³ Jindřich Zdík byl jistě velmi rozčarován z vývoje událostí a obrátil se s žádostí na papeže, zda by se nemohl vrátit do pohanských Prus. Papež mu sice své svolení dal,³¹⁴ avšak Zdík plánovanou cestu neuskutečnil a věnoval se jiným úkolům mimo svoji diecézi, mezi nimi reformování strahovské komunity nebo pomoci papežskému legátovi v jeho činnosti zaměřené na reformu kléru, nápravu jeho mravů a na urovnání sporů mezi rozváděnými knížaty.

---

³⁰⁶ Srov. J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 29; M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 205.

³⁰⁷ *Monachi Sazawiensis continuatio Cosmae*. FRB II, s. 260: „... causa orationis ...“

³⁰⁸ CDB I, s. 129, č. 123.

³⁰⁹ M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 182. Shodně též J. ŽEMLIČKA: *Jindřich Zdík. Biskup, diplomat a organizátor*, s. 24.

³¹⁰ CDB I, s. 131, č. 125

³¹¹ CDB I, s. 132-133, č. 127, zde s. 132: „... , populus tibi a deo commissus dure cervicis sit, tibi que rebellis et inobediens existat.“

³¹² Faktografické shrnutí událostí poskytuje např. V. NOVOTNÝ: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I.*, s. 795-800.

³¹³ V listu z 1. dubna 1142 se papež Inocenc II. obrátil na opaty, kanovníky a kleriky olomoucké diecéze a důrazně jim připomenul, že propadli šílenství, když navzdory zákazu konali bohoslužby, přijali mezi sebe vyobcované z církve a přísluhovali jim svátostmi, které náleží Bohu. (CDB I, s. 133-134, č. 128, zde s. 133: „... , vos in tantam insaniam prorupisse, quod contra prohibitionem ... , divina officia celebrare presumitis et excommunicatos suos recipere et sacramenta ecclesiastica, que dei sunt, cum eis communicare nullatenus formidatis.“)

³¹⁴ CDB I, s. 132-133, č. 127.

Výsledky Guidovy vizitace, zejména jeho moravské cesty, znamenaly pro biskupa Jindřicha další nemalé zklamání. Suspendování dvou vzpurných hodnostářů svatováclavské kapituly značilo, že domácí prostředí zjevně není připraveno zcela přijmout Zdíkův renovační program ani sdílet jeho reformní ideály. Olomoucký klérus, závislý více na přízni moravských Přemyslovců než na biskupovi, nebyl v kritických chvílích Zdíkově spolehlivou oporou³¹⁵ a ani biskupův reformní program jím nebyl přijímán bez výhrad. Stejně tak poměry na Moravě ve vztahu k odbojným knížatům i po smírném řízení kardinála Guida skrytě vřely dál. Vzpomeňme zde již popisované Zdíkově přepadení z počátku roku 1145, do jehož řešení se vložil i sám papež Eugen III., a i když se biskup Jindřich dočkal rehabilitace svého postavení na Moravě, o vysoké míře sympatií ze strany zdejších knížat se dá silně pochybovat. Jindřich Zdík to tušil a kdykoliv mohl, snažil se z diecéze odjet.³¹⁶ Za moravský obzor jej odváděly povinnosti na české půdě a především za hranicemi země, když se věnoval vysoké politice ve službách římskoněmeckého krále Konráda III. i papeže.³¹⁷ Zhruba od poloviny roku 1144, od kdy lze vymezit druhou fázi Zdíkově reformního působení, je zřejmá odlišná povaha jeho modernizačního úsilí, které již méně směřoval do své diecéze, ale větší pozornost upřel k reformovaným řádům, jejichž uvedení na české území zásadním způsobem inicioval. Stejně tak olomoucké skriptorium a v něm opisované rukopisy odpovídaly v tomto období namísto potřebám diecéze spíše Zdíkovým privátním zájmům a svědčí též o jeho obrácení se k vnitřní hluboké zbožnosti.

**

Je možné, že naděje Jindřicha Zdíka, s nimiž budoval nový biskupský kostel a svatováclavskou kapitolu, vystřídalo hořké zklamání? Že zanevřel na moravské prostředí natolik a na důkaz toho si proto přál být pochovaný ve strahovském klášteře a nikoliv v olomoucké katedrále?³¹⁸ Těžko rozhodnout, protože ačkoliv některé indicie by takovým

---

³¹⁵ Srov. J. ŽEMLIČKA: *Jindřich Zdík. Biskup, diplomat a organizátor*, s. 24.

³¹⁶ Podle D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 51.

³¹⁷ Diplomatické působení Jindřicha Zdíka v těchto letech přehledně shrnuje M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 197-198.

³¹⁸ *Monachi Sazawiensis Continuatio Cosmae*, FRB II, s. 263; *Vincentii canonici Pragensis Annales*. FRB II., s. 419-420; *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 491. K místu Zdíkově posledního odpočinku podrobně M. POJSL: *Olomoučtí biskupové a arcibiskupové a jejich pohřební místa*. Uherské Hradiště 2013, s. 219-221.

výkladům odpovídaly,³¹⁹ důkazem jeho péče o moravskou diecézi, v níž nepolevil ani v době kdy byl sužován stářím a zdravotními problémy,³²⁰ muže snad být výměna řehole v Klášterním Hradisku, kterou těsně před svou smrtí zahájil. Pravda se tak zřejmě nachází někde vprostřed radostných pocitů z vyplněných nadějí a lítostí nad nezdarem. Jindřich Zdík byl jistě roztrpčen poměry na Moravě, kde nejenže musel čelit vytrvalým konfliktům se zde vládnoucími Přemyslovci, kteří emancipaci církve po západním vzoru odmítali,³²¹ stejně jako skutečností, že pochopení nenašel ani v řadách kléru. Zároveň je ale možné, že svoji moravskou misi, jejímž výsledkem bylo přenesené biskupství s reformovanou kapitulou, kterému zajistil dostatečnou právní ochranu, pokládal za naplněnou³²² a více času proto bez výčitek věnoval českému prostředí, kde měl jistější základnu pro podporu nově příchozích reformních řeholních a mnišských řádů. Buď jak buď, jisté zůstává, že Jindřich Zdík byl po celý svůj život zapáleným podporovatelem reformního hnutí a jakkoliv byly jeho představy a sny konfrontovány s realitou stávajících poměrů v Čechách a na Moravě, ze svých plánů nehodlal polevit a všemi možnými prostředky usiloval o jejich provedení.

---

³¹⁹ Dalibor Prix v tomto smyslu naznačuje, že vážně nemocný biskup netrávil poslední Vánoce ve svém olomouckém sídle, ale poblíž oblíbených premonstrátů v Golčově Jeníkově a za symptomatický pro jeho vztah k Olomouci v posledních letech jeho života považuje i právě výběr místa, kde chtěl být pohřben (D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 51.) Obdobně M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 205.

³²⁰ Poslední roky ztrpčovaly Zdíkovi život vleklé zdravotní obtíže. Poprvé se o nich rozepsal v roce 1146. (CDM I, s. 243, č. 263.) V listě z 24. října 1149 pak už papež Eugen III. reaguje na jeho obavy, že už nebude dlouho živ. (CDM I, s. 261-62, č. 281.)

³²¹ Srov. J. ŽEMLIČKA: *Jindřich Zdík. Biskup, diplomat a organizátor*, s. 27.

³²² Tuto možnost mj. připustil M. WIHODA: *Morava v době knížecí. 906-1197*, s. 205.

Závěrem

Reformní úsilí Jindřicha Zdíka zůstalo v polovině 12. století, kdy ukončil svou životní pouť, do značné míry nepochopené, avšak jím šířené ideály a hodnoty nebyly zapomenuty a po čase k nim dospěla i česká společnost.³²³ Přestože za svého života Zdík nenalezl, vyjma pražského dvora knížete Soběslava I. a jeho následníka na stolci Vladislava II., mnoho spřízněných posluchačů a marně bychom hledali nějakého jeho výrazného spolupracovníka, od 40. let stále častěji v jeho doprovodu nalézáme budoucího pražského biskupa Daniela I. Ten se účastnil jeho jednání s králem i papežem, stal se doručovatelem Zdíkových a Vladislavových poselství k římské kúrii a byl přítomen rozhovorů obou osobností, které se týkaly aktuálních politických otázek, mezi něž jistě patřilo i téma církevní reformy. Právě Daniela je možné v určitém smyslu chápat jako pravého nástupce energického Jindřicha Zdíka, který významně ovlivnil Danielovu názorovou orientaci, v jejímž duchu byl i on podporovatelem církevně emancipačního hnutí a nově vzniklých reformních řádů. Daniel následoval příkladu biskupa Jindřicha, uskutečnil církevní správní reformu v pražském biskupství a podařilo se mu tím navázat na modernizační úsilí, jež Zdík započal.³²⁴ Stejně tak v kontextu olomoucké diecéze vytvořily Zdíkovy snahy o reformu moravského biskupství, zvláště diecézního kléru, a jeho zápas o osvobození církve ze světské moci důležitý základ, na kterém mohli budovat další jeho nástupci v biskupském úřadu. Jindřich Zdík zahájil řadu vynikajících osobností olomouckého biskupství, připomeňme z jeho pokračovatelů na stolci například biskupa Roberta nebo Bruna ze Schauenburgu, jenž stejně jako Zdík vynikl nad současníky svojí čínorodostí i rozhledem a o sto let později mohl zrealizovat reformu církevní správy.³²⁵ Živý odkaz biskupa Jindřicha udržovali též premonstráti, kteří jej oslavovali pro jeho zakladatelské dílo a kteří se dál z Čech i Moravy vydávali na cestu do okolních zemí, aby

---

³²³ Srov. M. WIHODA: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*, s. 140.

³²⁴ Osobnosti pražského biskupa Daniela se ve své velmi zdařilé závěrečné práci důkladně věnovala P. HONZÍKOVÁ: *Biskup Daniel mezi církevní a světskou mocí*. [netištěná magisterská diplomová práce] Brno, Filozofická fakulta MU, Historický ústav 2009. Významný prostor zde autorka vyčlenila právě otázce vztahu Daniela a Jindřicha Zdíka a důkladnému rozboru skutečností, proč se nakonec Daniel vzdálil myšlenke církevní emancipace i svému nadšení pro reformní řády.

³²⁵ Srov. M. POJSL: *Jindřich Zdík biskup olomoucký (1126-1150)*, s. 48; J. ŽEMLIČKA: *Jindřich Zdík. Biskup, diplomat a organizátor*, s. 13.

zde vytvářeli nové premonstrátské kanonie, zajistili další šíření řádu a s ním i ideálů církevní reformy.³²⁶

Muž slavného života,³²⁷ květ biskupů, muž Bohu milý,³²⁸ všech ubohých pravice a nemocných opora pevná.³²⁹ To všechno a ještě více byl dle slov letopisců olomoucký biskup Jindřich Zdík. Již na samém počátku celého výkladu bylo naznačeno, jak mnohostrannou osobností Zdík byl a nepřímo o tom vypovídá snad i tato práce. Byl biskupem, diplomatem, organizátorem,³³⁰ stavebníkem³³¹ a v neposlední řadě také hluboce zbožným mužem. Mnoho badatelů mu věnovalo ve svých odborných publikacích náležitou pozornost a výsledky jejich práce ukazují, že téma biskupa Jindřicha je pořád živé, jelikož je možné klást stále nové otázky i hledat další odpovědi a vysvětlení.³³² Důležitou oporu k bádání vytváří svébytná pramenná základna k tématu, která netvoří nějaký usebraný celek, ale zároveň láká odborníky svým (pro český raný středověk) neobvyklým množstvím.³³³ S pomocí těchto pramenů a početné literatury se předkládaná diplomová práce pokusila přehledně představit jeden dílčí, avšak zásadní a dosud ne zcela samostatně a podrobně zachycený aspekt osobnosti biskupa Jindřicha Zdíka. Po vzoru Jana Bistřického pojala Zdíka jako „muže reformy“³³⁴ s cílem ukázat, že, i přes mnohá úskalí vnějších okolností a osobní rozpolcenost mezi touhou po náboženském rozjímání a odpovědností k povinnostem v duchovní správě, jím olomoucký biskup Jindřich Zdík vsutku byl.

---

³²⁶ *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 496. K otázce dalšího šíření premonstrátů z Čech přehledně již A. ŽÁK: *Listy Oldřicha, probošta Steinfeldského do Čech a na Moravu zaslané. Paběrky z klášterních kodexů XII. století*, s. 26-27.

³²⁷ *Monachi Sazawiensis Continuatio Cosmae*, FRB II., s. 263: „... vir clarus vita ...“

³²⁸ *Gerlaci abbatis Milovicensis Annales*. FRB II., s. 491: „... flos episcoporum ..., vir acceptissimus deo, ...“

³²⁹ *Annales Gradicensis et Opatowicensis*. MGH SS XVII, s. 649: „*Dextera pauperibus infirmis atque baculus.*“

³³⁰ J. ŽEMLIČKA: *Jindřich Zdík. Biskup, diplomat a organizátor*, s. 13-27.

³³¹ D. PRIX: *Jindřich Zdík – stavebník*, s. 29-54.

³³² Např. Dalibor Havel upozornil, že rukopisy, které vznikly ve „druhém“ skriptoriu nejsou badatelsky zcela využité a nachází zde lákavou možnost pokusu o identifikaci Zdíkova autografu. D. HAVEL: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*, s. 81.

³³³ Zásadním „pomocníkem“ pro orientaci v pramenech k tématu, je příspěvek Jana Bistřického, v němž publikoval celý dochovaný soubor Zdíkových písemností, vydaných i přijatých, společně s českými překlady. J. BISTRICKÝ: *Písemnosti Jindřicha Zdíka. Texty a překlady*, s. 77-138.

³³⁴ J. BISTRICKÝ: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*, s. 27-43.

Anotace

SVOBODOVÁ, Gabriela: *Reformy biskupa Jindřicha Zdíka*. [netištěná diplomová práce] Olomouc, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra církevních dějin a dějin křesťanského umění 2013.

Magisterská diplomová práce se zabývá reformní činností olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka, který je významnou osobností moravských i českých církevních dějin 12. století a měl velký podíl na prosazování ideálů církevně emancipačního hnutí na území přemyslovských držav. Cílem práce je podat ucelený obraz Zdíkových reformních snah, zejména jeho projektu „malého domácího Jeruzaléma.“ Jsou zde představeny obecné i konkrétní předpoklady reform, jejich jednotlivé podoby a veškeré okolnosti, které výsledek modernizačního úsilí biskupa Jindřicha ovlivnily. Práce se též snaží zhodnotit, jaký vliv měla tato jeho činnost pro další vývoj v českých zemích po stránce církevní i jakým způsobem inspirovala další osobnosti.

Klíčová slova: Biskup Jindřich Zdík, církevní reforma, římská kurie, moravské biskupství, řád premonstrátů, král Vladislav II.

The diploma thesis focuses on reform movements of Bishop of Olomouc Jindřich Zdík who is considered an influential person of Moravian and Czech Church history during the 12th century and who strongly advocated the promotion of Church emancipation on Přemyslid possessions. The thesis mainly concentrates on a comprehensive overview of Zdík's reform movements, "little home Jerusalem" in particular. This project introduces not only general but also specific reform requirements, particular forms and overall conditions which affected the results of Bishop Jindřich's modernizing efforts. The thesis also attempts to evaluate both the influence of Jindřich's efforts on further development in Czech lands as far as the Church is concerned and the impact on famous people.

Keywords: Bishop Jindřich Zdík, Church reform, Roman Curia, Bishopric of Moravia, the Premonstratensians order, king Vladislav II.

Seznam užitých zkratk, pramenných edic a literatury

A/ Zkratky

AH	Archaeologia historica
AÖG	Archiv für österreichische Geschichte
AP	Archaeologica Pragensia
AR	Archeologické rozhledy
AT	Archivum Trebonense
ČČH	Český časopis historický
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
ČMM	Časopis Matice moravské
ČSPSČ	Časopis Společnosti přátel starožitností českých
DP	Duchovní pastýř
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
MGH	Monumenta Germaniae historica
Epp	Epistolae
SRG NS	Scriptores rerum Germanicarum Nova series
SS	Scriptores
MHB	Mediaevalia Historica Bohemica
PP	Památková péče
RI	Regesta imperii
SAP	Sborník archivních prací
SH	Sborník historický
SSPS	Sborník Společnosti přátel starožitností
StR	Studie o rukopisech
VKČSN	Věstník Královské české společnosti nauk
ZPP	Zprávy památkové péče

B/ Edice pramenů

Annales Bohemiae. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 380-282.

Annales Gradicenses et Opatowicenses. Ed. Wilhelm WATTENBACH. MGH SS XVII, Hannover 1861, s. 643-652.

Annales Pragenses. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 375-380.

Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 201-237.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae I (396-1199). Ed. Antonín BOČEK. Olomouc 1836.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I (805-1197). Ed. Gustav FRIEDRICH. Praha 1904-1907.

Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Edd. Bertold BRETHOLZ, Wilhelm WEINBERGER. MGH SRG NS II, Berlin 1923. (*Kosmova kronika česká*. Edd. Karel HRDINA, Marie BLÁHOVÁ. Praha - Litomyšl 2005.).

Gerlaci abbatis Milovicensis Annales. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 461-516.

Gregorii VII Registrum. Lib. I-IV. Ed. Erich CASPAR. MGH Epp 2.1, Berlin 1920.

Gregorii VII Registrum. Lib. V-IX. Ed. Erich CASPAR. MGH Epp 2.2, Berlin 1923.

Historiae et Annales Windbergenses. Ed. Philippus JAFFÉ. MGH SS XVII, Hannover 1861, s. 559-565.

Monachi Sazawiensis continuatio Cosmae. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 238-269.

Necrologium Olomucense. Ed. Beda DUDÍK. AÖG 59, Wien 1880, s. 641-657.

Regesta Imperii. IV.1. Ältere Staufer. Die Regesten des Kaiserreiches unter Lothar III. und Konrad III. Zweiter Teil: Konrad III. 1138 (1093/94.-1152). Edd. Jan Paul NIEDERKORN, Karel HRUZA. Wien – Köln – Weimar 2008.

Vincentii canonici Pragensis Annales. Ed. Josef EMLER. FRB II, Praha 1875, s. 401-460.

ŽÁK, Alfons: *Listy Oldřicha, probošta Steinfeldského do Čech a na Moravu zaslané. Paběrky z klášterních kodexů XII. století*. Praha 1900.

C/ Literatura

- ANDENNA, Cristina: *Neue Formen der Frömmigkeit und Armutsbewegung*. In: *Verwandlung des Staufferreichs. Drei Innovationsregionen im mittelalterlichen Europa*. Edd. B. Schneidmüller, S. Weinfurter, A. Wieczorek. Darmstadt 2010, s. 246-263.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Komentář k žalmům rukopisu olomoucké kapitulní knihovny CO 98 a jeho genese*. StR 5, 1966, s. 31-39.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Dedikační obraz olomouckého kolektáře*. Umění 24, 1976, s. 407-416.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Ještě k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře*. Umění 28, 1980, s. 382.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Jindřich Zdík a jeho doba*. In: *Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci*. Edd. J. Bistřický, M. Pojzl. Olomouc 1982, s. 7-20.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Budování olomoucké katedrály a kapituly*. In: *Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci*. Edd. J. Bistřický, M. Pojzl. Olomouc 1982, s. 23-30.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Písemnosti a rukopisy Jindřicha Zdíka*. In: *Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci*. Edd. J. Bistřický, M. Pojzl. Olomouc 1982, s. 47-60.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Písemnosti Jindřicha Zdíka. Texty a překlady*. In: *Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci*. Edd. J. Bistřický, M. Pojzl. Olomouc 1982, s. 77-138.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka*. SAP 33, 1983, s. 32-73.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Historický obzor olomouckého hradu*. AH 11, 1986, s. 79-86.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Na okraji glos k olomouckým otázkám*. AH 11, 1986, s. 111-116.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Dvě poznámky k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře*. Umění 36, 1988, s. 289-296.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Listinná tvorba v Olomouci ve 12. století*. *Historická Olomouc a její současné problémy* 8, 1990, s. 45-56.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Zdíkovy listiny*. ČČH 96, 1998, s. 292-306.
- BISTRŤICKÝ, Jan: *Muž reformy na olomouckém stolci. Jindřich Zdík*. In: *Osobnosti moravských dějin*. Edd. L. Jan, Z. Drahoš. Brno 2006, s. 27-43.
- BLUMENTHAL, Uta-Renate: *Der Investiturstreit*. Stuttgart 1982.
- BOBEK, Jan: *Mincovnictví olomouckých biskupů ve středověku*. Brno 1986.

- BOLINA, Pavel: *Pustiměř. Průsečík několika problémů moravské historie*. SSPS 4, 1996, s. 91-98.
- BOLINA, Pavel: *K interpretaci a datování Zdíkových listin*. ČČH 97, 1999, s. 273-291.
- BOROVSKÝ, Tomáš: *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*. Brno 2005.
- BRETHOLZ, Bertold: *Dějiny Moravy. První svazek. Druhé oddělení (do 1197)*. Brno 1896.
- ČERMÁK, Dominik K.: *Premonstráti v Čechách a na Moravě. Stručné vypsání osudů jednotlivých bud' ještě stávajících neb již vyhlazených klášterů toho řádu dle roků jich založení*. Praha 1877.
- ČERMÁKOVÁ, Gabriela: *Translace moravského biskupství za Jindřicha Zdíka*. [netištěná bakalářská oborová práce] Brno, Filozofická fakulta MU, Historický ústav 2011.
- ČERNÝ, Pavol: *Iluminované rukopisy Zdíkovy skriptoria*. In: Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 88-96.
- ČERNÝ, Pavol – HAVEL, Dalibor: *Olomoucký kolektář, dříve zvaný Horologium olomoucké*. In: Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 107-116, č. 53.
- DUDÍK, Beda: *Mährens allgemeine Geschichte. III. Band. Vom Jahre 1125 bis zum Jahre 1173*. Brno 1864.
- DUDÍK, Beda: *Dějiny Moravy. Díl III. Od roku 1125 až do roku 1173*. Praha 1877.
- DUŠKOVÁ, Sáša: *K problematice dvou nejstarších listin olomouckého kostela na Podivín, minci a imunitu*. In: Denárová měna na Moravě. Sborník prací z III. numismatického symposia 1979. Ekonomicko-peněžní situace na Moravě v období vzniku a rozvoje feudalismu (8.-12. století). Ed. J. Sejbal. Brno 1986, s. 313-317.
- FIALA, Zdeněk: *Vztah českého státu k německé říši do počátku 13. století*. SH 6, 1959, s. 23-88.
- FIALA, Zdeněk: *Jindřich Zdík a Kosmas. O původu Jindřicha Zdíka*. Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 7, 1963, s. 7-19.
- FLODR, Miroslav: „Neznámá“ autentika Jindřicha Zdíka. ČSPSČ 62, 1954, s. 226-229.
- FLODR, Miroslav: *Skriptorium olomoucké*. Praha 1960.
- FOLTÝN, Dušan a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005.
- HARTMANN, Wilfried: *Der Investiturstreit*. München 1993.

- HAVEL, Dalibor: *Rukopisy a listiny z doby episkopátu Jindřicha Zdíka*. In: Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 78-87.
- HLOBIL, Ivo: *K vývoji a současnému stavu poznání Přemyslovského paláce v Olomouci*. Umění 32, 1984, s. 193-205.
- HONZÍKOVÁ, Pavlína: *Biskup Daniel mezi církevní a světskou mocí*. [netištěná magisterská diplomová práce] Brno, Filozofická fakulta MU, Historický ústav 2009.
- HRBÁČOVÁ, Jana: *Rorgo Fretellus z Nazaretu († asi 1154). Descriptio de locis sanctis*. In: Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 28, č. 1.
- HRUBÝ, František: *Církevní zřízení v Čechách a na Moravě od X. do konce XIII. století a jeho poměr ke státu*. ČČH 22, 1916, s. 17-53, 257- 287, 385- 421.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142-1420. 1. svazek. Fundace 12. století*. Praha 1998.
- CHARVÁTOVÁ, Kateřina: *Počátky cisterckých klášterů v Čechách*. In: 900 let cisterciáckého řádu. Sborník z konference konané 28.-29.9. 1998 v Břevnovském klášteře v Praze. Ed. K. Charvátová. Praha 2000, s. 65-78.
- JAKOBS, Hermann: *Kirchenreform und Hochmittelalter 1046-1215*. München 1994.
- JAN, Libor: *Počátky moravského křesťanství a církevní správa do doby husitské*. In: Vývoj církevní správy na Moravě, 9. – 10. října 2002, XXVII. Mikulovské sympozium. Edd. E. Kordiovský, L. Jan. Brno 2003, s. 7-20.
- JIREČEK, Hermenegild: *Zdík Jindřich, biskup Olomúcký*. ČMM 2, 1870, s. 49-64.
- KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin I*. Praha 1991.
- KADLEC, Jaroslav: *Dějiny katolické církve II*. Olomouc 1993.
- KALHOUS, David: *Jaromír - Gebhard, pražský biskup a říšský kancléř (1038-1090). Několik poznámek k jeho životu*. MHB 9, 2003, s. 27-43.
- KELLER, Hagen: *Otoni. Jindřich I. Ptáčník, Ota I., II., III., Jindřich II*. Praha 2004.
- KROFTA, Kamil: *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*. ČČH 10, 1904, s. 15-36, 125-152.
- LÍBAL, Dobroslav: *Románský kostel kláštera premonstrátek v Doksanech*. ZPP 6, 1942, s. 61-65.
- LÍBAL, Dobroslav: *Přemyslovský palác v Olomouci. Vrcholné dílo románské architektury ve střední Evropě*. Umění 36, 1988, s. 169-171.

- MEDEK, Václav: *Osudy moravské církve do konce 14. věku. I. díl Dějin olomoucké arcidiecéze*. Praha 1971.
- MEDEK, Václav: *Cesta české a moravské církve staletími*. Praha 1982.
- MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ, Anežka: *Západní krypta doksanského kláštera*. Umění 12, 1964, s. 76-81.
- MERHAUTOVÁ, Anežka: *Raně středověká architektura v Čechách*. Praha 1971.
- MERHAUTOVÁ, Anežka: *Poznámky k titulnímu obrazu Horologia olomouckého*. Umění 33, 1985, s. 29-33.
- MERHAUTOVÁ, Anežka: *K olomouckému kapitulnímu domu*. AH 11, 1986, s. 87-93.
- MERHAUTOVÁ, Anežka – SOMMER, Petr: *Strahovský klášter. Jeho založení a románská bazilika*. Umění 47, 1999, s. 154-168.
- MERHAUTOVÁ, Anežka – TREŠTÍK, Dušan: *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Praha 1983.
- MICHNA, Pavel – POJSL, Miloslav: *Románský palác na Olomouckém hradě. Archeologie a památková obnova*. Brno 1988.
- NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny. I/2. Od Břetislava I. do Přemysla I*. Praha 1913.
- NOVOTNÝ, Václav: *K pobytu kardinála Guida v zemích českých r. 1143*. ČČH 25, 1919, s. 198-212.
- NOVOTNÝ, Václav: *Uvedení Premonstrátů do kláštera Hradištského na Moravě*. ČMM 50, 1926, s. 155-170.
- NOVOTNÝ, Václav: *České dějiny. I/3. Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197-1253)*. Praha 1928.
- ONDROUCH, Vojtěch: *Jindřich Zdik před vstupem na stolec biskupský. Příspěvek k církevně-politickým dějinám českým 12. století*. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 43, 1930, s. 104-114.
- ONDROUCH, Vojtěch: *Jindřich Zdik před vstupem na stolec biskupský. Příspěvek k církevně-politickým dějinám českým 12. století*. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 44, 1931, s. 12-27.
- OPLL, Ferdinand: *Fridrich Barbarossa. Císař a rytíř*. Praha 2001.
- PLESZCZYŃSKI, Andrzej: *Vyšehrad. Rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu českého Vyšehradu*. Praha 2002.
- POJSL, Miloslav: *Kostel sv. Petra – nejstarší svatyně v Olomouci*. DP 31, 1982, s. 123-126.

- POJSL, Miloslav: *Stavební činnost Jindřicha Zdíka*. In: Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci. Edd. J. Bistřický, M. Pojzl. Olomouc 1982, s. 31-43.
- POJSL, Miloslav: *Jindřich Zdík biskup olomoucký (1126-1150)*. In: Olomouc v době Jindřicha Zdíka. Edd. V. Dohnal, M. Pojzl, I. Slavík. Olomouc 1996, s. 47-68.
- POJSL, Miloslav: *Olomoučtí biskupové a arcibiskupové a jejich pohřební místa*. Uherské Hradiště 2013.
- PRIX, Dalibor: *Jindřich Zdík – stavebník*. In: Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 29-54.
- PSÍKOVÁ, Jiřina: *Příspěvky k diplomacie vyšehradských listin 12. století*. AT 2, 1973, s. 1-44.
- REICHERTOVÁ, Květa: *Přemyslovský hrad a Předhradí v Olomouci*. AR 1, 1949, s. 60-73.
- REICHERTOVÁ, Květa: *Odkrytí a výzkum románské baziliky v areálu litomyšlského zámku*. PP 22, 1962, s. 171-176, 192.
- RICHTER, Václav: *Rodiče Jindřicha Zdíka*. ČMM 69, 1950, s. 101-104.
- RICHTER, Václav: *Raněstředověká Olomouc*. Praha, Brno 1959.
- SEPPELT, Franz Xaver: *Geschichte der Päpste von den Anfängen bis zur Mitte des zwanzigsten Jahrhunderts*. München 1956.
- SEVERIN, Karel: *Bazilika Panny Marie a její význam v dějinách Litomyšle*. AH 31, 2006, s. 291-301.
- SOMMER, Petr: *K začátkům premonstrátské kanonie v Praze na Strahově*. AP 5, 1984, s. 97-102.
- SOMMER, Petr: *Druhá vlna christianizace české společnosti*. In: Přemyslovci. Budování českého státu. Edd. P. Sommer, D. Třeštík, J. Žemlička. Praha 2009, s. 398-409, 413-417.
- ŠVÁBENSKÝ, Mojmír: *Tzv. Moravská kronika*. StR 12, 1973, s. 191-204.
- TEIGE, Josef: *Zpráva o pramenech dějin kláštera Hradištského u Olomouce (až do r. 1300)*. VKČSN, Třída filosoficko-historicko-filologická 12, 1894, s. 1-80.
- VLČEK, Pavel - SOMMER, Petr - FOLTÝN, Dušan: *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997.
- WEINFURTER, Stefan: *Canossa. Die Entzauberung der Welt*. München 2006.
- WIHODA, Martin: *Causa Podivín*. ČMM 117, 1998, s. 279-291.
- WIHODA, Martin: *Benediktinská kapitola v dějinách kláštera Hradisko u Olomouce*. In: Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích

Koruny české konané ve dnech 24. – 25. května 2001 v Třebíči. Edd. L. Jan, P. Obšusta. Brno 2002, s. 29-38.

WIHODA, Martin: *Morava v době knížecí. 906-1197*. Praha 2010.

WIHODA, Martin: *České 12. století mezi zbožnými ideály a zkušeností všedního dne*. In: Christianizace českých zemí ve středoevropské perspektivě. Edd. J. Hanuš a kol. Brno 2011, s. 116-140.

ŽEMLIČKA, Josef: *Čechy v době knížecí. (1034-1198)*. Praha 2007.

ŽEMLIČKA, Josef: *Jindřich Zdík. Biskup, diplomat a organizátor*. In: Jindřich Zdík (1126-1150). Olomoucký biskup uprostřed Evropy. Ed. J. Hrbáčová. Olomouc 2009, s. 13-27.